

Digitales Brandenburg

hosted by Universitätsbibliothek Potsdam

Sifre Ḳodesh

‘im targumim u-ve’urim mi-meḥabrim shonim

Sefer Be-reshit

Landau, Moses I. Landau, Moses I.

Prag, 596 [1836 oder 1837]

דכ הרש י"ח

urn:nbn:de:kobv:517-vlib-8807

המכפלה על פני ממרא הוא
חברון בארץ כנען: (כ) ויקם
השדה והמעררה אשר יבו
לאברהם לאחות קבר מאת
בני חת: (ח) כד (ה) ואברהם
זקן בא בימים ויהוה ברוך את
אברהם בכל: (ג) ויאמר אברהם

חרגום אשננזו קסט

ממרא ראסועלפע איזת חברון
איים לאנדע פנען: (ג) ויקם
בליעב דאז פעלר מיט דער
האחלע הארץ דעם אברהם
עום ערבבענדע בנים פאך דען
קונדערן חת. מחסא
כד (ח) אברהם ווארד אלט,
האטטע האהעם אל-
טער עררייטט, אונד דער עווי-
נע האטטע איהן געווענעט אי-
בעראלל: (ג) דא שפאך
מאך קיין שפאך אברהם
אז ר' שש"י צו שש"ע

חרגום אונקלוס

כפלה על אפי ממרא היא חברון בארעא
דכנען: (כ) ויקם חקלא ומערתא די ביה
לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה:
כד (ח) ואברהם סיב עאל ביומין ויי בריה ית אברהם בבולא: (ג) ויאמר אברהם

באור

ז"ת כמו והמדינים מכרו אתו אל מזרים לפוטיוסר וגו' (בראשית ל"ג ל"ו) , ס"י במלכים, ואל
הארון חתן את העדת (שמות כ"ה כ"ח) כמו בארון, וכן ת"א במערת, וכן מתורגם כל"ח:
(כ) ויקם השדה וגו', כבר כתבתי ס' הרש"ס ור"ע ספורנו ז"ה, אבל לפי פשוטו הוא כלל
הנא אתה הפרט, וכן מתורגם כל"ח (חזון בויבע), ומלת ויקם לאון זכר שכ על השדה שהוא
לאון זכר, ומוטבת אשרת עמה גם אל השערה, וכאלו אמרו ויקם השדה ויקם המערה, ובפי
טבע הלשון כנזר פעל אחד על גני שאת יסול הפעל על הדבק בו אם זכר אם נקבה כמו
ותדבנה מרים ואתרן במאה (במדבר י"ב ט"א) באורו ותדבנה מרים וידבנה אתרן, ונא ותדבנה בלאון
נקבה בענוה מרים הדבק בו, וזכ"ס על הכונן: (א) ויקם חקלא ומערתא די ביה
כד (א) ואברהם זקן, לדעת הרד"ק בששים שש זקן הוא חאר, ובעל ס"י כתב שנסתקוואו
פי' שהיה פעל עבר או חאר, ונכון שהוא עבר כחברו בא כומים: בא בימים, הוא
הרחבת גטיל הזקנה והל' עתה בן ק"מ שנה. ואף שגם כשהיה בן כ"ע שנה ושרה בת כ"ל ואמר
עליהם באים בימים, הנה שם הוא כינוני שהתחילו לכוף בימי הזקנה אבל כאן הוא עבר, כן
כתב הרמב"ן: וה' ברוך את אברהם בכל, באורך ימי' ועושר ונכוד ובנים מכל זמלת הזדס,
והנה הפסוק הזה הוא הקדמה חל כל הספור הנא אחריו, ע"ד וחס הוא אבי כנען (בראשית
ט"י י"ח), באופן זה, ואברהם זקן בא בימים, והגיע העת להפזיח את בנו בכיורו, וה' ברוך את
אברהם בכל, להודיע שלא מחמת חוסר נשים בארץ כנען שלח היו רונים להודווג לו שלח את
עבדו למשפחתו, שהרי נחמד בכל, וכל העולם מתאווים להודווג לו אבל הוא לא רצה כלל
משפחתו

המעמר

(כ) ויקם, וזוה גאה מלכות הספור והוא שגבר היה לאברהם: נחלקה ואחוזת קבר, בארץ הנקמת
וידוע כי בימים ההם המקום אשר בחברון קבר לא לפס לגדס היה, אבל הוא מיועד להקבר
שמה כל בני משפחתו, ואל"כ גבר החזיק אברהם בארץ כי חנך לו פה קבר ז"ת סב
BERESCHITH. כב 22

תרגום אשכנזי

חיי שרה כד

אל-עבדו זקן ביתו המשל בכל-
אשר-לו שים-נא ידה תחת ירכי:
(ג) ואש-ביעה ביהוה אלהי השמים
ואלהי הארץ אשר לא-תקח
אשה לבני מכנות הכנעני אשר

אברהם צו ויינעם קנעטע, דעם עלטעסטען ויינעם היי- זום, דער איבער אללעם וייני- גע שאלטעטע: לענג דיינע האנד אינטער מיינע היפטע, (ג) איך ווילל דיר כנשווארען ביי אדעם עוויגען, דעם גאט- טעדעם היממעלס אינר דעם גאטטע דער ערדע, דאס דוא מיינעם זאגען קיינע פרויא נעהמען ואללסט פאן רען טעכטערן דעם כנעניטישען פאל- קעם

תרגום אונקלוס

ר ש י

לעבדיה סבא דביחיה דשליש בכל די ליה
שוי כען ידה תחת ירכי: (ג) ואקיים עלך
במימרא דני אלהא דשמיא ואלהא דארעא
די לא חסב אחתא לכרי מבנת כנענא יד

לי כן היה לך להצילו אשה: (ב) זקן ביתו לפי שהיה דבוק בקיד זקן: תחת ירכי לפי שהנכב ל יך שיטול כירו חסן של מכות כגון ספר תורה או תפילין. והמילה היתה מזה ראשונה לו ונזה לו עי' לער והיתה פנימה עליו ונטלה:

אנא

ב א ו ר

מחשבתו, והוא שאר הצדקה' נקח את אדני מאד ויגדל, כן פי' הרשב"ם: (ב) וקי ביחי, תאר סאך מן זקן: שים נא ידך תחת ירכי, וכן ביוסף כשאנע ליעקב, כריתית ברית ושיערה ש' כן לאני וענד ל' זכרתי כך היתה עזובה עיני העבד וכן כתיב כן יכבד את וענד אריו (ג' ז' א' ו'), אבל תקינת כף אל כף או כריתית דבר לאיים ולגבור בן כתריו מזהו צדק בני אדם, (הרשב"ם), וכן כתב הרמב"ם, וכתיב שזה האשפט עדין הוא בארץ הודו, ועם אשה'י אכרנאל הנצור על פניו ואמר כי אין הדבר כן, רק מנהגם הוא שהאדון ירכב על סוס, והעבד אשר יקרו לו מרד, ישים ידו תחת רגלו, וירון האדון בסוס, והעבד רץ לשונו, וזהו סימן עבדותי, אבל לא נהנו דבר בירך עבד, נעזוב הרחיקה הרחוקה אחר הובאה מארץ הודו, כי בהשפלות פזעו של מקרא יראה שהי' או המנהג כן: (ג) אלהי השמים ואלהי הארץ, ולהיך אומר ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, אחר לו עבדתי הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהי' אלהי בני הכנענים, אבל כשלקחני מבית אבי ה' אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושאו לא ה' רגיל בארץ. כן פי' רש"י, והרמב"ם כי ה' אלהי יקרא אלהי אבי בדבדב לא ידעו את אשפט אלהי הארץ (מלכים ב' י"ו ב'), וידברו אל אלהי ירושלם כעל אלהי עמי הארץ (ד"ה ב' ל"ב י"ט), (ור"ל שאיננה תחת מאשלת האלות והכנענים אשר חלק ה' אותם לכל הצמים), אבל כשאוק אשר לקחני מבית אבי לא כזמר בו אלהי הארץ כי ה' נחין או באור כשדים, וכן אמרו הדור בת"ל דומה לאי שאין לו חלום שנאמר כי גראוי היום מהשפץ נחלת ה' לאמר לך עבד אלהים אחרים (מלכים א' כ"ו ב') עב"ל: מבניח הנבעי, הקשיד אברהם שלא להחזיקו גם לשי שביעין ה' חרור מפי נח ולא רנה שיתצרב בנו זרע נכך ה' עם הזרע המקולל ההוא, ועוד ששק"כ יעד לתת את הארץ לזרעו שהי' מבני עם ואיסרו רשעים בני כנען שמה, ואם הי' יחזק כושא אשה מבני כנען היו הורשים את הארץ כנעניים ולכן אסרם עליו. והר"ן בדרשותיו כתב בזה ענין אחר יצר ונכון הוא כי המלות והעצמות אשר נחמה, הם על ב' פנים, מהם שיעשו רוצם בנוף ובנפש, במדות ובמצעים, ומהם אשר יגשו רוצם בנפש לבד, כאמונות, והיה אותם אשר יעשו רוצם בנוף ובנפש, הם אשר יעבדו רשומם אל הננים אשר ישאלבו מהם, כשנאם והנקה והאזריות והזימה והכילות ודגמיות, שהן יעשו רוצם בנפש, מהלך שהן עבירות, ובגוף, לפי שזמרות

ח י ש ר ה כ ר

(ז) יהוה אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי ואשר דבר לי ואשר

נשבע

חרגום אשכנוי קעא

פיהרסט! (ח) דער עויניגע, דער גאטט דעם היממעלס, דער מיך הערויסגענאָממען אויס מיינעם פֿאַטערס הויז, אונד אויס דעם לאַנדע מיינער פֿער- וואַנדשאַפֿט, וועלכער מיר פֿערהייסען אונד מיר צוגע-

ר ש י

חרגום אונקלוס

לחמן: (ז) יי אלהא דשמיא די דברני מבית אבא ומארע ילדותי ודי מליל לי ודי קיים

(ז) ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ ולמעלה אמר ואשניעך וגו'. אמר לו עבדו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתי צפי הנריית

אבל כשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מכירים בו ושמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מארץ: ומארץ מולדתי. מאור כשדים: ואשר דבר לי. ללרכי כמו אשר

ב א ו ר

ועל פיו מתורגם בן סה בל"א: (ז) ואשר דבר לי, לשון רש"י ללרכי, כמו אשר דבר עלי, וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אלל דבור מפורשים בלשון על, ותרגום שלהם, עלי עלוהי עליהו, שאין נוכל אלל דבור לשון לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם, ותרגום שלהם עמי עמיה עמהו, אלל אלל אמירה נוכל לי ולו ולהם עב"ל, ובפרשת וילא (לקמן כ"ח ט"ו), הניח ראיה משה שכתוב את אשר דברתי לך (סס), שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן, אלל הרמז"ן לא הכניס לדבריו וכתב וז"ל, ואין המלוק הזה אמת כי הנה מלאנו ועמה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ג' ד'), והורשעם והאזרחם מהר כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), וכן האמירה בשניהם ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג), ואת אשר דברתי לך, פירושו שאמרתי לך עיה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך עב"ל. וז"ל המתרגם האשכנזי, והנה לדעתי אין טענות הרמז"ן ז"ל מבריעות נגד דעת רש"י, כי פעל הדבור יבוא על שני ענינים, פעמים שיבוא עם הפעול כמו את הכסף אשר דבר (בראשית כ"ג י"ו), יהיה הכסף הפעול, וכן האית והמיבת אשר דבר (דברים י"ג ג'), הנה האות והמופת נדברים, ויהורגם בל"א (זחגטן או זחלייגטן), ופעמים שיבא בלי פעול כלל ויורה על ענין השיחה שבין אדם לחבירו, מבלי להשיג על המדובר, בל"א (רעדטן), מעתה אין כוונת רש"י ז"ל כי אם על הדבור הנבא על הענין האחרון שזכרנו מבלי פעול המדובר כלל, שאין לי ולו ולהם שייך אללו, כי אם אלי ואליו ואליהם, ואולם אם יתלוה עמו הפעול והוא הדבר המדובר או שייך שפיר לשון לי ולו, כמו וזאת אשר דבר להם אניהם (בראשית מ"ט כ"ח), הנה זאת הפעול המדובר ויבא עם להם, וכן לך נחה את העם אל אשר דברתי לך (שמות ל"ב ל"ד), ענינו אל המקום אשר דברתי לך, ודען איך דיר זחגעלייגט הזבוע), ויהיה המקום הפעול המדובר, וכן וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ג' ד'), הנה מלת ארמית חורה על הפעול, ואולם כאשר דבר ה' לך (דברים ט' ג'), הוא נכנס תחת כללו של רש"י ז"ל שענינו ללרכי ולטובתך, והכלל שכל מקום שיבא פעל הדבור בלי פעול עם לי ולו ולהם לריך שיתורגם (זחגטן), כמו לי דבר כור ישראל (שמואל ב' כ"ג ג'), (חיר הטט ער זוגעזחגט), וכן כאשר דבר ה' ביד משה לו (במדבר י"ו ה'), (חיהק לז געזחגט) ובהנה רבות, ואולם אלל אמירה נוכל לי ולו ולהם וים אלי ואליו ואליהם, כמו מה אמר אליהם (שמות ג' י"ג), וכן וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו (סס ו' ב'), וכלל נכון ומדוקק הוא מאד נפי משפט הלשון, שכל דבור בלי פעול שיבא עם לי ויתורגם בל"א (חיי- נעטוועגטן או חיר זחגטן), ועם אלי (חייט חיר רעדטן) עב"ל, ולכן המתרגם האשכנזי שמר את דברי כללו זה בכל מקום בתרגומו: ומ"ש רש"י ותרגום שלהם אין כוונתו על אונקלוס, רק שראוי לתרגם כן, אלל אונקלוס תרגם סה, ודי מליל לי, וכן את אשר דברתי לך, ית דמל-לית

חרגום אשכנזי

שווארען האט מיט דע וואָר-
טען: דיינעם זאמען ווילל איך
דיזעס לאַנד איינגעבען! דער-
זעלבע ווירד זיינען ענגעל פֿאַר
דיה הער זענדען, דאָס דוא
מיינעם זאָהנע פֿאַן דאָרט הער
איינע פֿרויאַ ברינגען ווירסט.
(ח) ווען אַבער דיא פֿרויאַ דיר

חיי שרה כד
נשבע לי לאמר לזרעה אהן את-
הארץ הזאת הוא ישלח מלאכו
לפניה ולקחת אשה לבני משם:
(ח) ואם לא תאבה האשה ללכת
אחריה ונקית משבעתי זאת רק

ניכט ווירד נאָכפֿאַלגען וואָללען, וָך ביזט דוא פֿרויאַ פֿאַן דיזעעם מיינעם שוואורע; נור

מיי

חרגום אונקלוס

לי למימר לבנך אהן ית ארעא הדא הוא
ישלח מלאכיה קדמך ותסב אתחא לברי
מהמן: (ח) ואם לא תיבי אתחא למייתי
בתרך ותחי וקאח ממומתי דא לחוד ית

ברי

ר ש י

דבר עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים
אכל דבור מפורשים כל על וחרגום שלהם
עלי עלוהי עליוהן שאין נופל אכל דבור
ל: לי ולו ולהם אלא אלי אליו אליהם
וחרגום שלהם עמי עמיה עמהון אכל
אכל אמירה נופל לי ולו להם: ואשר נשבע
לי בין הנחרים: (ח) ונקית משבעתי
וגו'. וקח לו אשה מבנות ענר אשכול
וממרא: רק את בני וגו'. רק מעוט

באור

דמלילית לך: ואשר נשבע לי, במעמד בין הנחרים, כן פירש"י ומהר"י אברבנאל, ויש לתמוה
עליהם כי לא מלאנו שם שבעה רק כריחת בריח, ונ"ל שזב על ההנשמה שאמר העקדה ששם
נאמר כי נשבעתי נאם ה' ואף ששם אינה מפורשת הנשמת הארץ, הנה במאמר וירש זרעך את
שער שניזו תהיה הכוונה על ירושת הארץ, כי לא הונעת להם ארץ אחרת ואיזה שער יירשו
חון מזה: הוא ישלח מלאכו, תפלה ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה,
(הראב"ע), ויותר נכון לומר שהיא לשון בטחון, והיתה החשיבה לאליעזר על מה שאמר חלי
לא תאבה וגו', ואמר אנטת בה' שימין לך אשה הוגנת לבני שלא תמאן ללכת אחרך, ואלם
אם מה' ילא הדבר שלא תלתי בשליחותך ולא תאבה האשה וגו' ונקית וגו', ולשון הראב"ע
ה' אליהי השמים, שהביאני כאן ונתן לזרעי הארץ הזאת ידעתי שאיגו רובה שירחק זרעי מאתן
ששם כן מה לו להקב"ה להביאני כאן לפיכך יודע אני שישלח מלאכו להגליח דרכך לקיים לי
הנשמתו עכ"ל, ואין כוונתו באמרו יודע אני, בדרך נבואה, רק ר"ל בטוח אני: (ח) ונקיה
משבעתי וזה, רש"י פ"ל וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא, והרמב"ן מישן בזה כי כנענים
הם כדכתיב ממרא האמרי אחי אשבל ואחי ענר (בראשית י"ד י"ג), (אולם לדעת בעל ספר
הישר לא היו ענר ואשבל כנעניים מבני חם, רק אחי שלח בני ארכנאד בן סם, ויהי לדעתו
פ"י ממרא האמרי אחי אשכול ואחי ענר, אהב אשבל ואהב ענר, וכושאל לו האהבה לאהב
בעבור רוב האהבה שיש לאחים זה לזה, כי היא הקרובה הקרובה מטובן, שהם נאשן בראשון
וכן כתב אחימאין אחם (שם כ"ט ד'), ולא היה רק ממרא לבד כנעני והי' יכול להשיאו אשה
מבנות ענר ואשבל, אם לא יתנו לו ממסכתו), ולפי דעת הנ"ל עליהם הזהיר באמרו אשר
חנכי יושב בקרבנו כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני בני עמים רבים היו, והוא מפרש ונקית
משבעתי שיהיה הוא כטור זה' הטוב בעיניו יעשה, ואברהם הי' יודע בימקח הכדיק שיסמע
לאניו ושיזהר בהן וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויחר העמים, ובחב עוד ויחבן כי משבעתי
זאת רמו למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה הנשועה על הכל ולא ירמו לאשר
אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם זאת, ולכך אמר העבד ואפנה על ימין

או

חיי שרה כד

חרגום אשכנזי קעב

את בני לא תשב שמה: (ט) וישם
העבד את ידו תחת ירך אברהם
אדניו וישבע לו על הדבר הזה: *
(י) ויקח העבד עשרה גמלים
מגמלי אדניו וילך וקר טוב
אדניו בידו ויקם וילך אל ארם

מיינען זאָהן פֿיהרע נכט דאָ
היין צוריק. (ט) דער קנעכט
לענטע ווינע האַנד אונטער די
נעם העררן היפֿטע, אונד
שוואור איהם אויף די געזע. כ
רעדע. (י) דער קנעכט נאָהם
צעהן קאָמעלע פֿאָן זיינעם
העררן קאָמעלען, אונד רייז
טע, האַטטע מיט זיך פֿאָן אל.
לען גיטערן זיינעם העררן!
מאָכטע זיך אויף, אונד גינג

ע
ע

נהרים

חרגום אונקלום

בני לא תחייב לחמון: (ט) וישוי עבדא ית
ידיה תחות ירכא דאברהם רבוגיה ומימי
ליה על פהגא דדין: (י) ודבר עבדא עשרא
גמלין מגמלי רבוגיה ואזל וכל שפר רבוגיה
בידיה וקם ואזל לארם דעל פרת לקרתא

ר ש"י
הוא בני אינו חוזר אבל יעקב בן בני
סופו לחזור: (י) מגמלי אדניו. נכרין
היו מאשר גמלים שהיו יולאין זמומים
מפני הגול שלא ירעו בשדות אחרים: וכל
טוב אדניו בידו. שטר מחנה כתב
ליחמק על כל אשר לו כדי שיקבלו לשלוח
לו בתם: ארם נהרים. בין שמי נהרות

באור

או על שמאל ולא אמר אשונה לי עכ"ל, ור"ל שהשביעו על ב' דברים הא' שלא יקח לו אשה
מבנות הבנעני, והב' שיקח לו אשה דוקא ממשפחתו, אבל על ההשתדלות לילך מיד להביא
לו אשה ולא ישב בטל או יחמר מלכת, אין כוונת להשביעו כי עבדו הוא, ולריך על נדחו לילך
נאשר ישלחנו, ולא היה צריך להשביעו רק על הדברים הנכסחים שיהיו לבנו ואמן אליו, והם
הב' דברים הנזכרים, ולכן אמר לו אם לא מאנה האשה שהיא ממשפחתי ללכת אחריך, או
חוקה משבועתי זאת היינו האחרונה שהיא ולקחת אשה לבני משס דיקח, ועכ"ל צריך שתשדל
להביא אשה לבני (בלא שנועה רק מחמת כוון האדון), ולא הביא מבנות הבנעני רק משחר
העמים, כי שבועתי הואשונה קיימת, ולכן אליעזר מחמת שהי' כוונת עליו להביא אשה לבנו
לקיים כוון אדניו, אמר להם ואם לא הגידו לי ואסנה על ימין או על שמאל, והיינו לקחת
מאשר העמים, ולא אמר ואשונה לי, ומדוקדק גם מלת זאת דמשמע שיש שנועה אחרת:
(כ) על הדבר הזה, על כלל השנועה, ואם היו נהם תנאים, הכל בכלל כוונה אמת, וכן
מחורגם בל"א, והרש"ם כתב על התנאי שפ"ל לו אגרהם, ור"ל המ"א החסרון שלא ישיב את
בנו שמה: (י) וכל טוב אדניו בידו, מלת כל חנוא לפעמים על הפלגת הרבוי כמו וכל הארץ
באו מזרימה (בראשית מ"א נ"ז), פי' רבים מבני הארץ, אף כאן לקח מכסף זהב ומרגליות
כדי להראותם עושר אברהם להטות לבנם אליו, ומלת ויקח מושבת עמה ואחרת עמה, ויקח
העבד וגומר וילך וכל טוב אדניו לקח בידו, או שהוא מסורס, ויקח העבד וגומר וכל טוב
אדניו בידו וילך. ור"ל הרש"ם, והנכון נעיני כי טעם הפסוק הזה בטעם הכתוב בחזל וילך
חזל לקראתו ויקח מחנה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל (מלבי"ם ב' ס' ע'), אף כאן
אמר כי לקח כל טוב אדניו בידו משא עשרה גמלים, והענין כי כל הטוב והמעולה במינים
ההם פירות ומנדנות מכל הנמלא בדמשק או בבית אדניו לקחו משא הנמלים והוליכו מחנה בידם
וכן עשרה חמרים נשאים מטוב מזרים (בראשית מ"ה ב"ג), והמקראות יקלרו לשונם במובן עכ"ל,
ולפירושו יהי' וכל כמו זמל כי תחפר המ"ם לפעמים כמו השמרו לכם עלות בהר (שמות י"ט י"ב),
ר"ל מעלות, עד יקם גוי ארצו (יהושע י' י"ג), פי' מאויביו, ורבים כן, וכן מחורגם בל"א
כמו במ"ם, אבל ענין מלת טוב פי' נדעת רש"י ע"ס הנ"ר שטר מחנה כת' ליחמק על כל אשר
לו כדי שיקבלו לשלוח לו ב"ס: בידו, נראתו ולכי דעת רש"י ע"ס הנ"ר הוא כפשוטו:
ויקם, ל' זיוו: אל ארם נהרים. היא שם המדינה, לפי שיזכר בין שמי נהרות, ונכ"ר

תרגום אשכנזי

והיי שרה כר

נְהָרִים אֶל-עֵיר נְחֹר: (יא) וַיִּבְרַךְ
 הַגַּמְלִים מִחוּץ לְעֵיר אֶל-בְּאֵר
 הַמַּיִם לַעֵת עָרֵב לַעֵת צֹאת
 הַשָּׁאֲבֹת: (יב) וַיֹּאמֶר וַיְהִי אֱלֹהֵי
 אֲדָנִי אֲבָרְהָם הַקְּרָה-נָא לְפָנַי
 הַיּוֹם וַעֲשֵׂה-חֶסֶד עִם אֲדָנִי
 אֲבָרְהָם: (יג) הִנֵּה אֲנִי נֹצֵב עַל-
 עֵין הַמַּיִם וּבָנוֹת אֲנִישֵׁי הָעֵיר
 יֵצְאוּ לְשָׂאֵב מַיִם: (יד) וַהֲיִה

נאך ארם נהרים נאך דע-
 שטאדט דעס נחור: (יא) דיא
 קאמעלע לעס ער אייסער-
 האלב דער שטאדט זיך לאגערן
 ביא דעם ברונגען צור אכער-
 צייט, דא דיא דירנען הערויס
 צו קאממען פפֿלענען, וואס
 סער צו האלען, (יב) אונד
 שפראך: עווינער! דוא נאמט
 מיינעם העערן אברהם! לאס
 מיר עס הייטעדאך געלינגען,
 אונד ערצוינע מיינעם העערן
 אברהם ננאדע! (יג) איך שמע-
 הע היער ביא דער וואססער-
 קוועללע, אונד דיא טעכטער

דער שטאדטלויטע קאממען העראויס, וואססער צו שעפפען. (יד) וען נון איין מעדענין קעממט

תרגום אונקלוס

ר ש י

יושנת: (יא) ויברך הגמלים. הכניס: דנחור: (יא) ואשרי גמליא מבדא לקרתא
 עם בירא דמיא לעידן רמשא לעידן דנפקון מלייתא: (יב) ואמר ואלהיה דרבוני
 אברהם זמין בעו קדמי יומא דין ועיבד טיבו עם רבוני אברהם: (יג) הא
 אגא קאים על עינא דמיא ובנת אנשי קרתא נפקון לממלי מיא:

ב א ו ר

פ' ל' ומ' ד' וס' קירא אורה מיסופוטמיא (רק שרפס בשינוש במדרשים בעצור מסרון הבנת
 המעתיקים והמפרשים, בלשון יווני) היא נקראת כן בלשון יווני, והיא מלה מורכבת משתי
 מלות, מיסו, כיון תוך, פוטמיא, פי' נהרות, והס פרת ומקל, וס' לארס די על פרת,
 כיון תרגם כל נהר סתם שנכל המקרא, וינואר דבר זה בהקדמה: אל עיר נדוד, אל הניר
 אשר נקור אחי אברהם יושב סס, וכן ת"א וי"ע, וכן מתורגם בל"א, ואולי היחה שס עיר
 שמה כן: (יא) ויברך הגמלים, הנריכס על ברב הס, וכחכ הרשנ"ס שני ברניס יש לגמל
 זה על גב זה ולריך להנריכו פעמים קודם שישתה מפני גובהו, והוא שאמרו חכמים בשחיטת חולין
 וכנגדו בגמל ניכר, וס' ת ויברך, ואשרי, מלשון חניה, וכן מתורגם בל"א: אל באר המיב,
 אלל, ובת"א בנוסחאות ישנות מתורגם לנחירא, אבל בנוסחאות חדשות, עס בירא, וכן מתורגם
 בל"א: לעת צאת השואבה, בעת שרגילין הנערות ללאת לשאוב מים: (יב) הקרה נא לפני,
 כטעם הכן קפני לפני וכן כי הקרה ה' אלהיך (בראשית כ"ב), והכלל כל דבר שארע לאדם
 בלי השתדלות וחריכות מכוון לנד, יקרא מקרה בל"הק, והכל בהשגחה מאת השם המסג.
 הסבות אל התכלית המכוון מאתו ית', (וימה שקראו השחקרים באחרונים מקרה גמור, והיא
 מאורע בלי עלה וסבה כלל, הוא ענין אחר לז ימלא זכרו בכל ספרי הקודש, ויחכן שאין לו
 מליאות כי חס בדמיון להיותנו בלתי יודעים המאך הדברים וסנותיהם, ויראו לנו כאלו קרו
 בלי סנה כלל): (יד) והיה הנערה, המדקדקים מפרשים הל' הזה על הענין, בעצור שיה'
 לז, וכנר כחכנו בהקדמה שנבוא הפעל קודם השם לא ישגח לא על המין ולא על המספר:

אחה

חיי שרה כד

הַנֶּעֱרָ אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיהָ הַטִּינָא
כִּדְּוָא אֶשְׁתָּה וְאָמְרָה שְׂתָה וְגַם
גַּמְלִיק אֲשַׁקֶּה אֶתָּה הַכְּחַת
לְעַבְדֶּךָ לְיִצְחָק וּבָה אֲדַע כִּי
עָשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדֹנָי: (טו) וַיְהִי
הוּא טָרַם כְּלָה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רַבְקָה
יֹצֵאת אֲשֶׁר יִלְדָה לְבְתוּאֵל בֶּן
מְלָכָה אִשְׁתִּי נָחֹר אֶתִּי אֲבָרְהָם
וְכִדָּה עַל-שִׁכְמָה: (טז) וְהַנֶּעֱרָ

תרגום אשכנזי קעג

קעממט, צו וועלעם איד
שפרעלע: האלטע דאך דיינען
איימער הער, דאס איד טרינג
קע, אונד זיא שפריכט: טרינג
קע, אונד דיינע קאמעעלע
ווייל איד איד טרענקען! דיע-
זעלבע האסט דוא דיינעם
קנעלטע יצחק בעשטיממט,
אונד און איהר ווערדע איד ער-
קעננען, דאס דוא מיינעם
העררן ננאדע ערצייגט האסט.
(טו) בעפאר ער אויסנערעדעט
האטטע, קאם הערויס רבקה,
(זיא ווארד געבארען דעם
בתואל, זאהן מלכה, דיא
נחור'ס, אברהם'ס ברודערס
פרויה וואר) אונד האטטע איהרען איימער אויף דער שולטער. (טז) דאן מערדען וואר
זעהר

הנערה קרי. והנערה קרי

טבת

תרגום אונקלוס

(יז) וְחַיִּי עוֹלָמָתָא דִּי אִימַר לָהּ אֲרִכְיִי כַעֲנָן
קוֹלְחִיק וְאֶשְׁתִּי וְחִימַר אֶשְׁתִּי וְאִף גַּמְלִיק
אֶשְׁקִי יְחֵה וּמִינָתָ לְעַבְדֶּךָ לְיִצְחָק וּבָה אֲדַע
אַרִי עַבְדֶּךָ טִיבֵי עִם רַבּוּנִי: (טו) וְהִנֵּה הוּא
עַד לֹא שִׁנְיִי לְמַלְלָא וְהִיא רַבְקָה נִפְקַח דִּי
אֲחִילִידַח לְבְתוּאֵל בֶּן מְלָכָה אֶתָּח נָחֹר אֶחָיִי דְאֲבָרְהָם וְקוֹלְחָה עַל כְּתָפָה:

ר ש י

(יז) אותה הוכחת. ראוייה היא לו שזהא
גומלת חסדים וכדאי ליכנס בניתו של
אברהם ולשון הוכחת ביררת אפרובי"ט
בלע"ז: ובה אדע. ל' תחנה הודע לי
זה: כי עשית חסד. אם תהיה ממספתו
והוגנת

ועולימחא

ב א ו ר

אתה הכחת, ל' רש"י, ראוי' היא לו שזהא
הוכחת, ביררת, אפרובי"ט בלע"ז ענ"ל, בל"א (בילויגען, אויסערזעהען): ובה אדע, ל'
תחנה הודע לי זה: כי עשית חסד, אם תהיה ממספתו והוגנת לו אדע כי עשית חסד,
כן סירש"י, ולי' הרמב"ן וא"כ יאמר ידעתי כי באמת אתה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר
יפה, אבל פירושו הקרה נא לפני היום המקר' שתהיה היערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת
לעבדך ליצחק (היא תאמר לי כן ולא אשה אחרת שלא הוכחת, הרשנ"ס) ועשה נזה חסד עם
אדוני אברהם כי נא אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממספתו וטובת שכל ויפת מראה
וכן אמר (להלן הענד) והיה העלמה וגו' הוא האשה אשר הכיח ה' וגו' ענ"ל, והמתרגם לל"א
לא תרגם כן, כי תרגם כפי הענין: (טו) טרם כלה, בעוד שלא נלה: אשר ילדה וגו',
בעבור שהי' לנקור בניס מפילגשו רחומה ויחסו לעולם בתואל למלכה ובעבור שהנערה הזכירה
אם אביה תחלה בת בתואל אזכיר בן מלכה כי כן דרך הנעוה כדרך ותגד לבית אמה, לכן זכירנו הכתוב
כן, בן מלכה אשת נחור, אבל בענד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור, כי תקן הדבר בדרך מוסר, אבל
אמר אשר ילדה לו מלכ' לומר שהוא בן הבנייה, (הרמב"ן), ודע כי מן אשר עד אברהם הוא נמו מאמ'
מוסגר, שאינו מעיקר הכוונה, ועיקרו הוא והנה רבקה יולדת וכזה על שמה, ולכן מלת אברהם

תרגום אשכנזי

ועהר שאן פאן אנועהען, נאך
אינעווינגפער, אונד קיין פאן
האטטע זיא ערקאנט. זיא
גינג העראב צור קוועללע,
פיללטע איהרען איימער, אונד
קאם הערויף. (יז) דער קנעכט
ליעף איהר ענטגעגען, אונד
שפראך: לאס מיך דאך איין
וועניג וואססער שלירפען אויס
דיינעם איימער. (יח) זיא
שפראך: טרינקע, מין העררו
אילטע, נאהם דען איימער
הערונטער אין דער האנד,
אונד נאכ אויס צו טרינקען.
(יט) אלס דא איהם גענוג גע-
געבען האטטע, שפראך זיא:

חיי שרה כד

טבת מראה מאד בתולה ואיש
לא ידעה ותרד העינה והמלא
כדה והער: (יז) וירץ העבד
קראתה ויאמר הגמאיני גא
מעטמים מכבד: (יח) ותאמר
שתה אדני והמהר ותרד כדה
על ידה ותשקהו: (יט) ותכל
להשקתו ותאמר גם לגמליך
אשאב עד אבכלו לשתות:

וחמהר

אויך פיר דיינע קאמעלע ווילל איך שעפעען, כזו זיא גענוג געטרונקען האבען!

ר ש"י

והיגנת לו אדע כי עשית חסד: (טז) בחול.
ממקום בחולים: ואיש לא ידעה. שלא
בדרכה לפי שגנות הנכרים היו משמרות
מקום בחוליהן ומפקירות עממן ממקום
חסד העיד על זו שנקייה מכל: (יז) ורן
הענד לקרחה. לפי שיחה שעלו המים
לקרחה: הגמאיני גאל גמיעה הומי"ר
בל"עו: (יח) ותד כדה. מעל שנמה:
(יט) עד חס כלו. הרי חס משמש בלשון
אשר חס כלו די ספוקן אזו היא גמר
שתיחתן

תרגום אונקלוס

(כז) ועולימא שפירת חייו כחדא בתולהא
וגבר לא ידעה ונתחת לעינא ומלח קוקרה
וסליקת: (יז) ורהט עבדא לקי מותה ואמר
אמעמני כען ועיר פיא מקור יד: (יח) ואמרח
אשה רבוני ואחיאח ואריח קולחה על
ידה ואשקיתה: (יט) ושיציאח לאשקיותיה
ואמרת אף לגמליך אמכי עד דיספקין
למשחי

ב א ו ר

באחנא שהוא מספיק יותר מן כל הטעמים אלפניו, כאשר הודעתי כמה פעמים שכן הוא משכט
המאמר המוסגר, ולכן גם המתרגם האשכנזי הסגיר: (כז) טבח מראה מאד, מראית הנבע
כיפה הראוי אל האשה: והעל, אונקלוס ויב"ע חרגמו, וסליקת, מהקל שעלחה, וכן מתורגם
בל"א, כי שרש הכלה הזאת עלה והעמיד בקל חעלה בדרך ההפעיל בפתח האית"ן בעבור
העי"ן שאחריו, ועם וי"ו ההפך חסול הכ"א, וחעל ונאה המי"ו בקמן בעבור הס"ס, ולא פי
מהפעיל שהעלחה אח הבד, דה"כ ראו לנא עם הכנוי, וחמלא כדה וחעלהו: (יז) הגמאיני,
ח"ת, אשקיני, וכן פי' כד"ק בארשי' אשגמא, וכן נראה מסיפור הענד להלן שאמר הכיני, אבל
לפי הענין נראה שלשון גמיחה הוא כחות מהסקאה, ולכן יב"ע חרגס, אטעמני, ובלשון
אשכנזי מתורגם (טוירפען), והענד בספרו הדברים לא דקדק בפדטים כאשר שינה עוד איה
דברים, רק כונן לספר עיקר הענין, וכן פירש"י ז"ל, לשון גמיעה, הומי"ר בלע"ז, בל"א
(חויינגען, טוירפען): (יח) ותרד כדה, מעל שנמה: (יט) ותכל להשקהו ותאמר וגו',
ובאשר בלחה להשקהו אמרה וכו', וכבר נחנתי מאלו הווי"ן המתכרות נ' מאמרים המתחסים
בזמן ו בסנה, וכן מתורגם בל"א: עד אם כלו לשתח, חס משמש בל"א, אשר, חס כלו די
סזיקו

חיי שרה כד

תרגום אישכנז קעד

(כ) ותמהר ותער כדה אל העיקת
והרץ עוד אל הבאר לשאב

(כ) איילטע, גאס איהרען איי-
מער איודיאטרענקרינגע אויס,
ליעף וויערער צום ברוננען,
אום מעהר צו שעפפען, אונד
שעפפֿע

וחשאב

תרגום אונקלוס

למשהי: (כ) ואוהיא את ונפצת קולתה לבית
שקיא ורהמת עוד לבירא למימלי ומלח
לכל

ר ש י

שתייתן נשמתו די ספוקן: (כ) ותער.
ל' נפילה והרבה יש בלשון משנה המערה
מכלי אל כלי ובמקרא יש לו דומה. אל
הער נפשי (ההליכ קמ"א). אשר הער'
למות נפשו (ישעיה נ"ג): השוקת. אכן

ב א ו ר

ספוקן אזו היא גמר שתייתן נשמתו די ספוקן, (רש"י), וכן ת"ח מלח אס גדל"ח די ספוקן
למשהי, כמו שמתרגם מלח אבז גדל"ח המזיבת אל הפעל שאחרי' או במלח די, והנה
אונקלוס מתרגם כה כלו בלשון עתיד, ובנוסחאות ישנות הם שתי מלח די ספוקן, וכ"ה
בתרגום יב"ע, אבל המתרגם לל"א תרגמו עבר מורכב עם עתיד, אחר כלוחם לשתי יב"י
אז עבר, כמו ואל כח אהל מועד לא הביאו (ויקרא י"ז ד'), ומולדחך אשר הולדת אחריהם
(בראשית מ"ח ו') ע"ש: (כ) והער, לשון שפינה ויזיקה כמו אל חטר נפשי (תהלים קמ"א ח'),
ויערו את האיון (ד"ה ב' נ"ד י"ח), והרבה יש בלשון משנה המערה מכלי אל כלי, והכוונה
ששנה המים הותריכ בדה משתיית העבד, אל השוקת: השקה, אכן חל"ה שמשקים שם
הגמלים, ושישו שקו והתי' חמורת הה"ל למ"ד הפ"ל, והי' דינו עם הה"ל שוקה בפלס
שאה תועה, וכשהומרה הה"ל נתי' הושבה המלה מלעיל כמו עטרה עטרת, גבירה גברת,
כ"כ הרד"ק בשרשים שיש שקה: אל הבאר, אשר לפני המעיין שממו יסחו הבהמו' (ר"ע
ספורנו), ואין זה נכון בימן השוקת יסחו, רק הבאר והעין שתייהן מימה בן נובעים, אבל העין מימה
נובעים יולאים מתהומות הארץ בלי מעשה ידי אדם כמו שאמר עינת ותהמת יולאים
בלקעה ובהר (דברים ח' ז'), אך יש אשר נבואו בן מימי עולם, ויש מהם נבקעו צעת מן
העמים לרצון הנורא יח', כמו נבקעו כל מעינות תהום רבה (בראשית ז' י"ח), ההפכי הבור
אדם מים חלשים לשעינו מים (תהלים קי"ד ח'), ולכן ששון נשוקע לו המנחש אשר בלתי
וילאו ממנו מים, קרח ששה עין הקורא אשר בלתי (שוכטים ט"ו י"ט), ולא באר, לפי שלא
הי' עם מנשה ידי אדם רק ברכון החל ע"י נס, והעיונות נאשר ימשנו מימיהם על פני הארץ
נשעיבה יקרחו נחלים, במ"ש המשלח מעינים בנחלים (תהלים ק"ד י'), ויהי' זה על הרוב
בדרך לר בין שני מקומות גבוהים, במ"ש בין הרים יהלכון (סס), ובאר היא ג"כ שמימה
נובעים אבל חפרוה בני אדם, כאשר יעידו ע"ז פסוקים רבים, כי חפרתי את הבאר הזאת
(בראשית כ"ח ל'), באר חפרוה שרים (במדבר כ"ח י"ח), ועוד רבים, וגם העין הנובעת
מחליה אס חקווה בני אדם במחילות ובוהלים סביב לה או שהרמינו והעמיקו את המקור
הנובע, אז חקרא באר, ולפעמי' יסורש במקרא באר מים, ולפעמי' מכורש יותר באר מים
חיים, ולפעמים יקלר בדרך המקרא, והנה לא נמנח בחורה באר בלי מים או שאר דבר לח
כמו חמר, כמו בארת בארת חמר (בראשית י"ד י'), וגם הן חפרו אותן בני אדם לקחת מהן
חמר לבנין, חולם בור גם הוא נחפר בידי אדם, במ"ש כי יכרה איש בור (שמות כ"א ל"ג),
בור כרה ויחברו (תהלים ז' י'), אבל אין שם מים נובעים רק מכונסין בידי אדם או מיגשמים,
ויקרא בור חף כשאין בו מים, במ"ש והבור רק אין בו מים (בראשית ל"ז ב"ד), וישלח פרעה
ויקרא את יוסף ויריכהו מן הבור (שם מ"א י"ד), ומ"ש כי בור איש בו מים הם מכונסין ובאר
נובעין, בן הכסים גם הרד"ק בשרשים שיש בור, ורש"י בפסוק ששה מים מכונסין ונזלי' מתוך
בארך (משלי ה' ט"ו ע"ג), וכן הרחב"ע במ"ש שמיני בפסוק אך מעין ובור (ויקרא י"א ל"ו)
וע"פ הדברים החלה בהסתכלות השנויים שיש פה פעם יזכיר באר ופעם עין, כ"ל לפרש באופן
זה, כי הי' שם עין המים נובע בעמק והיו לזיכוי לרדת אליו, ומפני ה"מל והטורח הרב,
חפרו שם באר במקום מישור סמוך אל העין והיו בו מים נובעים אך לא טובים ומחוקים
כמימי

תרגום אשכנזי

שעפפטע פיר אללע זיינע קא-
מעעלע. (כא) דער מאן ער-
שטיינטע איבער זיא, שוועג
אבער שטיללע, אים צו ער-
פאָהרען, אב דער עוויגע זיי-
גע רייזע האַבע גליקקען לאַם-

ר ש י

חלילה שתיים נה הנמלים: (כא) משחא'
ל' שאיה כמו שאז ערים. משחא שממה:
משחא. משחאם ומחנהל על שראה
דברו קרוב להלית אבל אינו יודע אם
ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמ' בחי'ו של משחא שאין לך חנינה שתחלה שי"ן ומדברת
בלשון מתפעל שאין תי'ו מפרידה בין שתי אותיות של עקר היסוד כגון משחא משחולל כגורת שולל
ישחומ' מגורת שממה וישחמר חקות עמרי מגורת וישמר אף כאן משחאה מגורת שחיה וכספ שחמה
מוזא ל' משימס באדם ונהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים (איוב י"ח) שמו
שמים (ירמ' ב') אשחומה כשעה חדא כד תכיר ל' שאייה באדם נהיל ובעל מחשבות ואונקלוס תרגם
ל' שהיה וגברא שהי שזה ועומד במקום אחד לראות ההלית ה' דברו ואין לחרגם שתי שהיו
ל' שתייה שאין אל"ף נופלת בל' שתייה: משחא לה- משחומ' עליה כמו אמרי לי אחי הוא (בראש' כ')

חיי שרה כד

והשאב לכל-גמליו: (כא) והאיש
משחאה לה מחריש לדעת
ההצליח יהוה דרכו אמ-לא:

ויהי

תרגום אונקלוס

לכל-גמלוהי: (כא) וגברא שְהי בה מְכַתְּבַל
שְחיק לְמִידַע הָאֲצִלָּה יי אֹרְחִיהָ אִם לָא:

והיה

ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמ' בחי'ו של משחא שאין לך חנינה שתחלה שי"ן ומדברת
בלשון מתפעל שאין תי'ו מפרידה בין שתי אותיות של עקר היסוד כגון משחא משחולל כגורת שולל
ישחומ' מגורת שממה וישחמר חקות עמרי מגורת וישמר אף כאן משחאה מגורת שחיה וכספ שחמה
מוזא ל' משימס באדם ונהל ונאלם ובעל מחשבות כמו על יומו נשמו אחרונים (איוב י"ח) שמו
שמים (ירמ' ב') אשחומה כשעה חדא כד תכיר ל' שאייה באדם נהיל ובעל מחשבות ואונקלוס תרגם
ל' שהיה וגברא שהי שזה ועומד במקום אחד לראות ההלית ה' דברו ואין לחרגם שתי שהיו
ל' שתייה שאין אל"ף נופלת בל' שתייה: משחא לה- משחומ' עליה כמו אמרי לי אחי הוא (בראש' כ')

ב א ו ר

כמימי המעיין בנדע שהמים הנובעים מאיליהם זכים המה וטובים יותר ממימי הבארות
שמלאום ע"י חפירה, ולכן לאתיית בני אדם היו יורדים אל העין, ולהשקות את הגמלים היו
שואנים מן הנאר, והנה הענד הנריך הגמלים אל באר המים ולא אל העין, ורנק' עם בדה
ירדה אל העין כי שאנה לאתיית אנשי ביתה, ולכן נאמר ותרד העינה, ותעל, ואזר שמה
הענד ואמרה גם לגמליך אשאב, לא הלכה עוד אל העין רק אל הנאר ולא נאמר רק ותרן
עוד אל הנאר לשאב ולא ותרד, ותעל, כי היא במקום מישור, ומה שכתוב הנה אנכי נלכ
על עין המים, ואנא היום אל העין, היינו לפי שנאמת היו סמוכים זה לזה העין והנאר
ותנו הוא ואנשי סמוך לעין, רק הגמלים הנריך אל באר המים: (כא) והאיש משחאה לה,
משחומס עליה ותמה על שרא' דברו קרוב להלית אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא
אם לאו, ושרשו שאה, והוא מגורת שאז ערים וגו' משחא שממה (ישע' ו' י"א), וכמו שנמלא
שרש שמש באדם ונהל ונאלם ובעל מחשבות כמו שמו שמים (ירמ' ב' י"ב), אשחומס כשעה
חדא (דניאל ד' י"ב), בן לשון שאייה באדם נהיל ובעל מחשבות, והמלה מצנין החפע!
ונעבור שפ"ס שי"ן באה התי'ו אחרי', כי בן משפט אותיות השריקה, והאל"ף ראוי להיות בסוף
ובא הלירי אביו תחתיו, ואל"ת לשון שהייה והשמתנה וכן תרגם יב"ע, ויהי' לפ"ד האל"ף
במקום ה"א עי"ן הפעל כי שרשו שהה, אבל לא נמלא השרש הזה בכל המקרא, גם לא נמלא
שתחלף הה"א באל"ף באמצע המלה, וי"מ מענין שתייה, ואינו נכון כי לא נמלא השרש
הזה בכל המקרא רק בקל, ופעם אחת בנפ"ל וכל מצקה אזר ישחאה (ויקרא י"א ל"ד), גם
אין אל"ף נופלת בארש זה, גם ה"ס עם החירק לא תנוא ב"א בדימוי מצנין החפעל ואין
כאן שום סימן שורה על הצנין הזה לא התי'ו ולא הדגש אשר יורה עלי' ולא דגש חזק בעי"ן
הפעל, ועוד כתב הרשב"ם שלא אמר' לו רבקה להסקו' את גמליו עד לאזר שתייתו ולא התחיל
להיות מחשב ותובה, לכן הוכיח כמו שפירשתי וכן פירש"י והרשב"ם והראב"ע ור"ע ספורנו,
וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שאה, וכן מתורגם בל"א: לה, בשבילה ובעבורה, או עליה,
כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ' י"ג), עלי, וישאלו אנשי המקום לאשתו, (סס ב"ו ז'), פי'
על אשתו: לדעת, להביר מתוך אופן חסדיה חריזתה: ההצליח ה' דרכו, ראה דברו וסימנו

ה מ ע מ ד

(כא) שחאה, מה שנתן הרכ הנאר שלא נמלא שתחלף הה"א באמצע המלה ע"כ, כמ"כ
אין

(כג) ויהי כאשר כלו הנמלים לשתות ויקח האישנזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על ידיה עשרה זהב משקלם: (כג) ויאמר

בח

תרגום אשכנזי קעה

סען אדער ניכט. (כג) אלס נון דיא קאממעלע אללע געטרונג קען האטטעו, נאהם דער מאן איינען גאלדענען נאזענרינג, איינען האלבען שקל אן געוויכט, אונד צווייא צארמבענ דער אן איהרען הענדען, צעהן שקל אן געוויכט, (כג) אונד

ר ש י

תרגום אונקלוס

(כג) והיה בד פיקו גמליא למשתי וגסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקליה וחרין שירין על ידהא מתקל עשר סלעין דדהבא

וכמו אנשי המקום לאשתו (בראשי כ"ו): (כב) נקע. רמו לשקלי ישראל נקע לגלגלת: ושני צמידים. רמו לשני לוחות מזומדות: עשרה זהב משקלם. רמו לעשר הדברות שבהן: (כג) ויאמר בת מי את.

ב א ו ר

מזקיים אכל עדיין ה' מסופק אם היא ממעשרת אברהם אם לאו: (כב) ויקח האיש וגו', חסר פה מעשה התינה, ובעורו, ויקח האיש נוס וזהו ויתן על אשה ושני צמידים נתן על ידיה, וכן תרגם י"ע וחרין שירין יתב על ידהא, וא"ל נוס זהב לא תרגם יתב, כי יתב אלל הנמלים שב על שניהם, והראש"ג פ"י כ"ו ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום, ולכן בספר הענין את הדברים אשר בתלמה ואלל אתה ואלל ואלל האיש הנוס, ולשון הרש"ס יש לומר שאמר שא"ל לה בת מי את נתן לה כמו שבח לבניו בשאר דבריו, אלא שלא להפסיק סדר דבריו ותשובת דבריה, לכן הקד' מעשה לנתינתה נתן לה עכ"ל: נוס, יש נוס שהוא תכשיט על האף, ויש שהוא תכשיט לאזן כמו ואלל הנזמים אשר בלזניהם (בראשי ל"ה ד'), ואותו שבאן הוא שכל האף כמו שמפורש בספיר הענין האיש הנוס על אשה, ואולי שבכל מקום שיחמר נוס בלשון יחיד תהי' הכוונה על תכשיט האף, ונזמים או נזמי בל"ר על תכשיט האזן כי שנים ילטרבו וזה שמלחנו ונזמי האף (ישעי' ג' כ"ח), היינו לפי שידבר עם מנשים רבות כאשר אמר בתלמה נבואתו יען כי גבהו ננות לין וגו' (שם י"ו), ולכן נאמרו עם כל התכשיטים בלשון רבים: בקע, חלי שקל כמו ונטה את יד על היס ונקעוהו (שמות י"ד י"ו), ואל"ת תקלת, אכל מחלית השקל (שם ל' י"ג), תרגם פלגות סלעא, כי בלשון התלמוד נקרא השקל השלם שבזורה (שהוא ארבעת דינרים) סלע, ומחמתו נקרא שקל, ולפי שהעם היו שוקלין אותו בכל ענה לקרבנות הכיבור, קראוהו כן, ויב"ע תרגם דרכמונא, שהוא ג"כ שם המטבע שהיו שיקלים עולי הגולה בתחלת בית שני, כמפורש בעזרא (ב' ס"ט), ובנחמ' (ו' ע' וע"א וע"ב), אכל נרא' משם שהוא מטבע אחרת של זהב, ומחלית השקל תרגם גם הוא פלגות סלעא, ונראה שהמטבע שהי' זהב שני דינרים העשו' מכסף נקרא' שקל בלשון חכמים ובארמי תקלת, והעשו' מזהב דרכמון, ואפשר לפי שהי' הנוס מזהב והי' רק חלי שקל משקלו, תרגם דרכמון, והלמידים שהיו עשרה שקלים שלמים (אל ד' דינרים) משקלם, תרגם סלעין לפי שהשלמים היו נקראים סלעים בן שהיו של זהב או של כסף: צמידים, נקרא כן החלי שעל היד לפי שהוא מתובר בה תמיד, כ"כ הרד"ק בצרשים שרש למד, ולדעת הראש"ג כי גם הנמיד שעל יד האזן מתובר משתי חתינו: עשרה זהב משקלם, בתרגומו, עשר סלגין דדהבא מתקלהון וכן מתורגם בל"א: (כג) ויאמר בת מי את הגידי נא לי, היא אלהא אחת, והתחנה שבמלת

לי

ה מ ע מ ר

אין זה זר כלל, כמו טלזים מן טלה, אלזים מן זלה, וכן ועמי תלזאים (הושע י"א ז') מן תלה, ואולי כוונתו שהה"ס מתחלף לאל"ף רק אם היא למ"ד הפעול, ונאן יהיה פמיליף הוס בעי"ן

בת מי את הגידי נא לי היש בית-
אביך מקום לנו לקיון: (כז) ותאמר
אדיו בת בת יא אל אנכי בן מלכה
אשר ילדה לנחור: (כח) ותאמר

אליו

שפראך: וועססען טאכטער
בוט דוא? זאע מיר דאך, אב
אין דיינעם פאטערס הויז
פלאטץ פיר אינו זייא צור
נאכטהערבענע. (כז) זיא
שפראך: איד בין איינע טאכט-
טער בתואל'ס, דעם זאָהנעם
דער מלכה, דען זיא דעם נחיר
געבאָרען, (כח) אונד זאָנטע

ר ש י

תרגום אונקלוס

מתקלהון: (כג) ואמר בת מאן את חוי כען
לי האית בבית אביך אחר כיצור לנא למכת:
(כד) ואמרת ליה בת בתואל אנא בר מלכה
די ילדת לנחור: (כה) ואמרת ליה אף תבנא

לאחר שנתן לה שאלה לפי שהיה נטוח
בזרעו של אברהם שהללית הקב"ה דיכו:
ליין. לינה חזת. לין עס דנר והיא אמרה
ללון כמה לינות: (כד) בת בתואל-
השנתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון:
מספוח

ב א ו ר

לי מורה שהיא מזוכר אל השאלה הא', והכ' היא בית אביך וגו', ועל דעתי היתה בזה כוונה
בגל העגמים לזכרו אל הקידם, לפי ששאלתו הראשונה היא העיקרית ואותה הוא מבקש
לדעת משמעה לשאל דבר שלימותו ולהיו' נאמן לשלמו, ולכן הולך להפליגה. וא"ת מה
נא, כען, וגם יב"ע, כ"ן, שהיא לשון עצה, ויותר נראה שהיא לשון בקשה, וכן מתורגם
בל"א: היש, ענין המלה הזאת בכל מקום ענין דבר הנמלא ב"כ הרד"ק בפרשים שרש ישי, ו
ובעל פתח דברי רובה למלקה לעינים שונים, פעמים תורה על עיני שונה פעמים הוא
כך ופעמים הוא כך כמו ויש אשר יהי' העין ימים משער (במדבר ט' כ'), ויש אשר יהי'
העין מערב עד בקר (זס כ"ז), ופעמים תורה על קיום הדבר כמו ויחזר יהונדב יש ויש
תנה את ידך (מלכים ב' י' ט"ו), אבל לפי דעתי הכל היראה חזת על הדבר הנמלא רק
שחזר לפעמים הדבר ההוא בכתוב, כי באור ויש אשר יהי' העין, פי' שנמלא עת אשר
יהי' וגו', ויאמר יהונדב יש ויש, ר"ל יש אמונה בלכני אליך או אהבה אליך כאשר שאלו מתחלה
היה את לבבך ישר וגו': בית אביך, בנות אביך, כמו כי שש ימים עשה ה' (שמות כ' י"א),
פי' בשש, ועוד רבים שחזר הני"ת: ללון, רש"י פי' שהוא שם דבר, ולכן משמעו לינה
חזת והיא אמרה ללון כמה לינות עכ"ל, אבל לא מלאנו בכל המקרא שם דבר לין או לינה,
רק מלון או מלינה עשה יצית תזרים אל הכיז או הזדר שגילים ללון בו, ולינה הוא
שם הנמלא בדברי חז"ל אבל לין לא נמלא גם בדבריהם, והנה לדעת רש"י הוא שם המקרה
היוספע מן השזזר, ולא נמלא בכתוב מן השרש הזה, ונדלנו הלך המתרגם האשכנזי שחזרם
הז' (לוד נאכטהערבערגע), והכ' (לו איבערנאכטען), ול"ל נכון כדעת הראב"ע והרד"ק,
וזה לשון הרד"ק נפי' ספר בראשית נפי' אשר הכיזו בעל מללל יופי, ללון, כמו להלין בוי"ד
שהיא מננין הפעיל וללון בוי"ו שהיא מננין הפל' אשר הוא אל העינין כי גם בנין הפעיל עומד
בזה השרש והשאלה והמענה אחד הוא כי על לינת האשים והגמלים שאל בני אין דרך ארץ
שלינו אלה נלא אלה ועליהם ענתה לו, ויוכל לומר האומר בני ללון פעיל יוצא כמו ערום
ילינו מכלי לבוש (איוב כ"ד ז'), ר"ל כי מקום להלין הגמלים שאל והיא ענתה לו ללון כי גם
להם יש מקום בנות אביה ללון עכ"ל, וגם אנקלוס ויב"ע תרגמו שניהם למנת, כדברי הרד"ק
הראשונים, ולפי' יש לתרגם בל"א ללון (לו הערכערגען): (כד) בת בתואל, השיבתו על

ה מ ע ר

בעי"ן. (כג) לליו, עיין בנאיר, ולע"ד נהפיק הוא כי אם לין הוא שם דבר, וכמו שחזרם
הרמב"ן (נאכטהערבערגע) א"כ הוא מקום מובן ללינת אורחים, ויתכן שיונן משנו לינות

אליו גם-תבן גם-מספוא רב
עמנו גם-מקום ללון: (כו) ויקד
האיש וישתחו ליהוה: * (כו) ויאמר
ברוך יהוה אלהי אדני אברהם
אשר לא-עזב חסדו ואמתו מעם
אדני אנכי בדרך נתני יהוה בית

פערנער: שטראף אונד פוט-
טער האבען וויר פיעל, איך
פלאטץ צו איבערנאָמען.
(כו) דאָ ניינטע זיך דער מאַן,
אונד וואָרף זיך הין, דען עוויג
גען אַנצובעטען, (ז) אונד
שפראַך: געלאַבט זיין דער
עוויגע, דער נאָמט מיינעם
העררן אברהם, וועלכער זיין
געגנאָרע אינד טרייע מיינעם
העררן ניכט ענטפאָגען האָט!

איך בין אייף דעם רעכטען וועגע, וועלכען מיך דער עוויגע געפיהרט האט, אס הויזע מיי-

חרגום אונקלום

ר ש י

אף דסחא סגי עמנא אף אחר קשר לחבת:
(נו) וקרא עברא וסגיד קדם יי: (כו) ויאמר
ביד יי אלהיה דרבנאי ארהם די לא מנע
טיבותיה וקושטיה מן רבנאי אנא באירח
תקניא דרבני יי בית אחוהי דרבנאי:

(כה) מספוא. כל מכל הנמלים קרוי
מספוא כנון תבן ושגורים: (כו) נדיך.
דרך המזמן דרך היצר באיתו דרך שהייתי
לר ד. וכן כל ב"ת ולמ"ד וה"א המזשים
בראש התיבה ונקודים כסח מדברים כדבר
הפשוט שנזכר כנר במקום אחר אי שהוא
מנוכר

ב א ו ר

ראשון ראשון ועל ארון ארון: (כה) גם חבון, שלא שאלת, גם מקום ללון, שאלת, דרך
המקרא לכביל כמו גם לי גם לך (מלכים א' ג' כ"ו), (הרש"ס), ואם נאמר גם ללון לא
שאל לעצמו רק להלן הנמלים, יהי' הלזן יותר מדוקדק, מלכד היכר שאלת, תשאל גם
תבן גם מספוא רב גם מקום ללון: מספוא, כל מכל הנמלים קרוי מספוא בנין תבן ושגורים,
(ר"ש), אבל הרד"ק נזרעם שרש ספא כ' שהוא גם כלל לאכל הנמלים כש גורים וזכות שועל
ואר הדברים לכד מתבן, ומן המצוק שהזכיר תבן לעצמו ולא כללו במספוא יז רז"ל קנת אל
הרד"ק, ולדעת רש"י יש לומר שמתבן לורך ארז בלינה מלכד המכל לכהמו, לכן הזכירו לכדו,
גם כללו עם המספוא: רב, שנ על שניהם על התבן והמספוא לכן מלת מספוא בעצמה.
(כז) ויקד, שרש קדד, והוא הנניע הקדקד לדעת הרד"ק נזרעם שרש קדד, ול-עת הרז"ב ע'
כפ' מקן (מ"ג כ"ז), תהיה קדה יותר מהשתזיה כי השתזיה היא רק הזלפת הנוף מעט
אבל קדה היא לשום הקדקד בארץ, ואין כן דעת רז"ל (בנרכות דף ל"ד ע"ב ומגילה דף
כ"ב ע"ב ושנועות דף י"ו ע"ב), שאמרו קידה על אשים, השתזוזה זו פישט ידים ורגלים,
כן כזב רש"י כפ' מקן, קדה כשיפת קדקד, השתזוזה משתזז לארץ עכ"ל, וע"פי פירש"י
חגז השתזזם לל"א כ' מלית אלו, ונראה שפולת רש"י נחה שבזכ קידה כשיפת קדקד,
היינו עד לארץ אבל לא כהשתזוזה שכל גופו מונח על הארץ, אבל הפני' נוגעו' בארץ גם
נקודה כמו שפורש בסוכה (דף כ"ג ע"א), ובתענית (דף כ"ה ע"א), ובמגילה (דף כ"ב ע"ב),
ועיין כרש"י בסוכה (דף ה"ל): (כו) אנכי בדרך נתני ה', הנני בואה כי אנכי בדרך המזמן
דרך היצר אותו דרך שהייתי לריך נתני ה' בה, ופסח הבית מורה על ה"א הידועה שחכמה,

ה מ ע ר

היה, אולם אס הוא פעל (איבערנאָמען) אין בכללו אלא ליונה אחת, אבל בכל זאת נדקו
דברי רש"י, אבל לא מטעמו כי שניהם הם מקור בדעת הרד"ק, רק יען הוא אומר מקום
לנו ללון, א"כ כוון שאך המה ילנו סה הלילה, אבל היא הזיבה מקום ללון כלומר שיש בבית
אנים להלן גם אורחים מדי יעבורון והוא מיועד לזה וא"כ יכול ללון כמה לילות. (כה) מספוא

תרגום אשכנזי

חיי שרה כד

אחי אדני: (כח) ותרץ הנהער
ותגד לבית אמה כדברי האלה:
(כט) ולרבקה אח ושמו לבן וירץ
לבן אל האיש החוצה אל העין:
(ל) ויהי ו כראת את הנום ואת

נעם העררן ברודערס. (כח) דיא
יונגפער אבער ליעף. ערצעהל-
טע אים היווע איהרער מוט-
טער דיעזע בעגעבענהייטען.
(כט) רבקה האטטע איינען
ברודער, דעססען נאמע וואר
לבן; דיעזער ליעף צו דעם
מאנע הינוים צור קוועללע,
(ל) נעמליך נאכדעם ער דען
נאענרינג אונד דיא ארמבענ.

ר ש י

מבור ויכר נאזו היא מדבר: (כח) לבית
אמה. דרך הנשים היתה להיות להן בית
לישב בו למלאכתן ואין הנת מגדת אלא
לאמה: (כט) וירץ. למה וירץ ועל מה
רץ ויהי כראות את הנום אשר עשיר הוא
זה

הנערה קרי הצמדים

תרגום אונקלוס

(כח) ורהטח עולימתא וחיאת לבית אמה
כפתגמטא האלין: (כט) ולרבקה אחא ושמה
לבן ורהט לבן לות גברא לברא לעינא:
(ל) ויהי בר חוא ית קדשא וית שיריא על

ב א ו ר

וכן ת"א ויב"ע באורח תקנא, ואליעזר בספרו הדברים פי' ואשר נדרך אמת: ביח אחי אדוני,
לבית אחי אדני, ונמלאו רבים שתחסר הל"מ ד' גם ה"א שנסוף שצאה במקום למ"ד בתחלתה
כמו ויצא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ו), ואין אנכי מוסב על נחני כי הו' ראוי להיות אותי
נחני, גם אין נחני ה' מוסב על בית אחי אדני, כי הוא מועמד בטעם ז"ק המפסיק יותר
מן הפסעא שנמלת נדרך, ונ"ל שתיבות נחני ה' הן כמו מאמר מוסגר, וכן פירושו אנכי
בדרך הישר (נחני ה'), אנכי נדרך לבית אחי אדני, או תחסר מלת אשר ויהי' שעורו אנכי
בדרך אשר נחני ה', בית אחי אדני, ולפי הפי' הזה האחרון אין לנדרך להוסיף מלת תקנא
כאש' עשה אונקלוס, והמתרגם האשכנזי נחר בפ' הזה האחרון והוסיף מלת (רעכטען) לתוספת
באור: אחי אדוני, הראשון בלידי החי"ת לשון רבים כי נחור אחיו ומלכה בת אחיו והאחרון
במיקל לשון יחיד: (כח) ותרץ הנערה ותגד לבית אמה כדברים האלה, כפי ההשקפ' הראשונה
הי' האמת ראוי להיות במלת הנערה, כי ותרץ הנערה היא עשית אחת שנשלמה, ומלת
ותגד דבוקה עם כדברים האלה, והנראה כפי הטעמי' שתיבות לבית אמה מוסבות
גם על ותרץ הנערה, כאלו אמר ותרץ הנערה לבית אמה ותגד לבית אמה (והוא כמו
והקול בשמע בית פרעה (בראשית מ"ה י"ו), שחסר מלת אנשי), ולזה יבא האמת על נכון,
והמתרגם האשכנזי תרגם כפי הכוונה. ונחב רש"י לבית אמה, דרך הנשים היתה להיות להן
בית לישב בו למלאכתן ואין הנת מגדת אלא לאמה: (כט) ולרבקה אח וירץ לבן וגו',
זהו כלל הסיפור וסוף המעשה שהוא העיקר, ואח"כ בספוק שאחריו התחיל לפרט ולספר מתחלת
הדבר מדוע רץ ומה הניעו לזה, וזהו הדרך הנהוג בכל המקרא כאשר הודעתו בהקדמה ונב'
בראשית בפסוק וכל שית השדה (ב' ה'), ועוד כמה פעמים בנאורי זה: (ל) ויהי כראת וגו',
פסוק זה הוא פרטו של ראשון: כראת, כראותו, ואולי וי"ו הכינוי של וכשצעו מישנת אחרת
עמה, ועניינו כאשר ראה, כי כל"ק יבוא המקור עם בכל"ס פעם במקום ענר פעם במקום
עתיד, וס"ת, כד קרא, כלשון ענר, וגם יונתן בן עוזיאל תכנס כלשון ענר, וכן מתורגם
כל"ס: את הנום, על אמה, ונבא את הנום ברביע שהוא מפסיק גדול מן הורקא שנמלת הנאמדי,

ה מ ע מ ר

לדעתו הוא מדברי חז"ל כמו ספי ליה כי חורא (כתובית ל'), וזילי יש לפרש מענין הזה למען
ספות הרוה את המאה (דברים כ"ט י"ח) כאלו הרוה עוד יסביל את המאה ויחזק בה.

חיי שרה כר

הַצִּמְדִים עַל-יְדֵי אַחֲתוֹ וְכַשְׂמֵעוּ
אֶת-דְּבָרֵי רַבְקָה אַחֲתוֹ לֵאמֹר
כֹּה-דָבַר אֱלֹהֵי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל-
הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל-הַגְּמָלִים
עַל-הָעֵין: (לז) וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ
יְהוָה לְמַה תַּעֲמֹד בַּחוּץ וְאַנְכִי
פְּנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגַמְלִים:
(לח) וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיִתָּה וַיִּפְתַּח

הגמלים

תרגום אשכנזי קעו

דער און דען הענדען ווינער
שוועסטער נעוועהען, אונד
דיא ווארטע ווינער שוועסטער
רבקה געהארט, אלס ווא זאג.
מע: דיעועס האט דער מאי צו
מיר געשפראכען. ער קאם
אלוא צו דעם מאננע הוי, דער
נאך בייא דען קאמעעלען און
דער קיעללע שטאנד, (לז) אונד
שפראך: קאם העריון, געי-
זעעננעטער דעם עוויגען ווא-
רום שטעהסט דוא דרויסען?
איך האבע דאו הווי גערייכט
אונד אויך איינען ארט פיר דיא
קאמעעלע. (לז) דער מאן קאם אין דאו הווי, מאן זאטטעלטע דיא קאמעעלע אב, יעי-
מאנד

תרגום אונקלוס

ר ש י

יְדֵי אַחֲתֶיהָ וְכַד שָׁמַע יַח פְּחָגְמֵי רַבְקָה
אַחֲתֶיהָ לְמִימַר בְּדִין מְלִיל עִמִּי גְבָרָא וְאַתָּא
לִוּח גְּבָרָא וְהָא קָאִים עֲלָיו גְּמָלִיאַ עַל עֵינָא:
(לא) וַאֲמַר עוֹל בְּרִיכָא דִּי לְמָא אַתָּה קָאִים בְּבָרָא וְאַנָּא פְּנִיתִי בֵּיתָא
וְאַחַר כְּשֵׁר לְגַמְלִיאַ: (לב) וְעָאֵל גְּבָרָא לְבִירְתָא וְשָׂרָא גְּמָלִיאַ וַיִּרְבַּ

ב א ו ר

כדי להפרידו ממנו, וישב על ידי אחותו רק על הגמלי, כי הוצא סם על אפה ולא על הידים:
על הגמלים, אלל הגמלים, לשארן, כמו והוא עמד עליהם (לעיל י"ח ח'), לשמש, והרבה
כמהו, וכן על העין: (לא) פניתי הבית, בעדך ובעד אנשיך: ומקום לגמלים, ופניתי גם
מקו' בעד הגמלי: (לב) ויבא האיש הביתה, אליעזר הוא האיש הנא, ויפתח הגמלים, יתור
אל לבן עשה עם אורחך דרך מוסר ופתח גמליהם ויתן להם חנון ומספוא ונתן מים לרחץ
הרגלים רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו, כי רחוק הוא שהיה אליעזר הוא הנותן בים
לרחץ רגליו ורגלי אנשיו, וכן ויעברו אנשי' מדינים סמרי' וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור
(ס ל"ז כ"ח), כי וימשכו ויעלו חזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הרשעון (זהו לפי פירושו
ס, ואני מפרש סם בדרך אחר, ועכ"ז יש ראי' לכאן ע"ש), וכן ויאמר כיבא אל המלך נכל
אשר יבוא לפני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיכת את כל על שליחי נאחד מבני המלך
(שמואל ב' ט' י"א) והם דברי דוד ורבים כן, (הרמב"ן), והוכיח שאינו שו' לא על אליעזר
ולא על לבן, רק על עבדי לבן, ופי' ויפתח, המפתח, נכהוג נכל המקרא לדבר בלשון
נסתר על הרגיל לדבר ההוא עם שאינו נזכר ויסמוך על הידוע ומפורסם, ופי' ה"א הידיעה
חנא לפעמים על המפורסם אף שאינו נזכר, ולכן תרגם המתרגם האשכנזי (אחן וזוטטעלטע
טכ), ואם תדקדק נסדר הנחת העמ' תפרש ויפתח הגמלים שו' על אליעזר, ולכך בא באתנא,
וה' הניחו שהוא לבן או אחד מאנשיו נתן חנון ומספוא וגי': ויפתח, שפתח מוסרי כוארם כי

ה מ ע מ ר

(לא) ואנכי פניתי, אף שלפניו'י אמרה רבקה שיש נבית אביה מקום מיוחד לאורחים, ס"מ
אמר לבן כי לכבודם פנה את הבית.

תרגום אשכנזי

חיי שרה כד

הַגְּמֵלִים וַיְהִן תְּבֵן וּמִסְפּוֹאֵ
 לַגְּמֵלִים וּמִים לְרַחֵץ רַגְלָיו וּרְגְלֵי
 הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ: (לג) וַיִּישָׂם
 לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֲכַלְעַד
 אִם־דִּבַּרְתִּי דְבָרִי וַיֹּאמֶר דְּבַר:
 (לד) וַיֹּאמֶר עֶבֶד אֲבָרְהָם אֲנֹכִי:
 (לה) וַיְהִי־זֶה בְּרֶךְ אֶת־אֲדֹנָי מְאֹד
 וַיִּגְדַּל וַיִּתֶן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף
 וְזָהָב וְעֶבְדִּים וְשִׁפְחֹת וְגַמְדִּים
 וְחֲמֹרִים: (לו) וַיִּתֵּן שָׂרָה אֵשֶׁת

מאנד נאב דען קאמעעלען
 שטרעה אונד פוטטער, אויך
 וואססער, זיינע פיסע צו ווא-
 שען, אונד ריא פיסע דער ליי-
 טע, וועלכע מיט איהם ווא-
 דען. (לג) עס ווארד איהם פאר-
 געועטצט צו עססען, ער אבער
 שפראך: איך ווערדע ניכט
 עססען, ביז איך מיינע וואר-
 טע פארגעבראכט האבע. מאן
 אנטווארטעטע: ווארעדע דען:
 (לד) יענער שפראך: איך בין
 איין קנעכט אברהם'ס;
 (לה) דער עוויגע האט מיינען
 העררן רייכליך געזענגעט. דאס
 ער גראס געווארדען, ער גאב
 איהם שאפע אונד רינדער,

אדני

וישם קרי

זילבער אונד גאלד, קנעכטע אונד מעגדע, קאמעעלע אונד עזעל; (לו) דאצו האט שרה,

מיי

תרגום אונקלוס

ר ש י

הַיְבֵנָא וְכִיסְתָּא לְגַמְלָיָא וּמִיָּא לְאַסְחָאָה
 רַגְלוֹהִי וּרְגְלֵי גּוֹבְרִיאֵי דִי עַמִּיָּה: (לג) וַיִּשְׁוֶי
 קְדָמוֹהִי לְמִיבַל וְאָמַר לָא אִיכּוּל עַד דְּאִמְלִיל פְּתָגְמִי וְאָמַר מְלִיל: (לד) וַאֲמַר
 עֶבְרָא דְּאֲבָרְהָם אָנָּא: (לה) וַיִּי בְרִיָּה יֵת רְבוּנֵי לְחֻדָּא וּרְבָא וַיְהִי לִיה עֶאן
 וְרִזְרִין וְכֶסֶף וְדָרְהַב וְעֶבְדִּין וְאִמְהֵן וְגַמְלִין וְחֲמֹרִין: (לו) וַיִּלְדַּת שָׂרָה

שלא ירעו בדרך נשדות אחרים: (לג) עד
 אס דנכתי. הכי אס משמש נל' אשר
 ובל'

ב א ו ר

המנהג להולכים שיקשרו או שהיו סגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חנר
 במסתח (מלכים א' כ' י"א), התפתחי מוסרי לוארך (ישעי' נ"ב ב'), ורש"י כתב התיר זמס
 שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו נשדות אחרים, (הרמב"ן). ויב"ע תרגם כרש"י, אבל
 הרש"ס פי' כהרמב"ן, התיר חנישתם, וכן מתורגם בל"א, והוא קרוב לענין הפתיחה: (לג) וירשם,
 כתיב וישם כמו שכתוב למעלה ויתן וכן וישם בארון (בראשית נ' כ"ו), ורש"י ישם לדעת
 קלת, ויהי' לפ"ז מניין הקל, ושם על הסועל, ופי' וישם, המשי', וכן ת"א, ושו"א, ויב"ע,
 וסדרו, אבל קרי וישם, ואז הוא מניין הפעל, ונוכל לשומו מרשש שום שנמלא בכל המקרא,
 כי רשש ישם, נש"ן שמאלית, לא נמלא רק מלה זאת פה (לפי הכתיב), ובסיף וימי וגם
 עליהן לא הסכימו כולם שרשן ישם רק שום, והמירוק במקום שורק בנו ופִּתְחֵהוּ שְׁעֵרִיךְ תמיד
 (ישעי' ס' י"א), שלדעת קלת הוא כמו פִּתְחֵהוּ, והפת"ח קטן של ש"ן וַיִּישָׂם (נפ' וימי), הוא
 במקום פתח גדל, כ"ה דעת ר' יונה, והסכים עמו הרד"ק במכלול (ד' קטן דף קל"א
 ע"א), ובשרשים שרש שום, ולא הניח כלל שרש ישם נש"ן שמאלית, והנה לפ"ז ישוב על המחל
 שיחסר נכתוב, ושעירו וישם לפי' (אבל) לאכול, וכן מתורגם בל"א מניין הפעל, ועיין מ"ש בסוף
 פ' ויחי: עד אם דברתי דברי, אחר שראה שהספיק הקנ"ה על ידו לא רצה להתעסק באכילה
 ובחיה תזילה, ומלז אס בחקים אשר או כי: (לה) וה' ברך אח אדני מאד, לכן הקדי'
 למעלה וה' ברך את אברהם בכל: ויגדל, בעושר וכבוד, ולכן היו רבים חפלים להכזווג עמו,

חיי שרה כד

אדני בן לאדני אחרי זקנתה
ויהי לו את כל אשר לו:
(לז) וישבעני אדני לא
תקח אשה לבני מבנות הכנעני
אשר אנכי יושב בארצו: (לח) אם
לא אל בית אבי תלך ואל
משפחתי ולקחת אשה לבני:
(לט) ואמר אל אדני לא תלך
האשה אחרי: (מ) ויאמר אדני

יחה

תרגום אשכנזי קעח

מיינעם העררן זוייב, מיינעם
העררן איינען זאָהן אין איה
רעם אלטער געבאָרען; דיע
זעם שענקטע ער אללעם זיינע
גע. (לז) נון בעשוואַר מיך מיין
הערר אויף דיעזע וואָרטע: דוא
זאלסט מיינעם זאָהנע קיינע
פֿרויא נעהמען פֿאַן דען מעכע
טערן דעם כנעניטישען פֿאַל
קעם, אין דעססען לאַנדע איד
וואָהנע; (לח) פֿיעלמעהר
זאלסט דוא אין מיינעם פֿאַ
טערם הווע אונד צו מיינעם
געשלעכטע געהען, מיינעם
זאָהנע איינע פֿרויא צו נעהמען.
(לט) איד שפראַך צו מיינעם
העררן: פֿיעללייכט ווירד דיא פֿרויא מיר ניכט נאכפֿאַלגען וואָללען. (מ) דא שפראַך ער
צו

תרגום אונקלוס

אחת רבוני בר לרבוני בחר דסיבח ויהב
ליה יח כל די ליה: (לז) וקיים עלי רבוני
למימר לא תסב אתחא לברי מבנת כנענאי
די אנא יתיב בארעהון: (לח) אלהן לבית
אבא תויל ולורעיתי וחסב אתחא לברי:
(לט) ואמרית לרבוני מאים לא תיחי אתחא

בחר

ר ש י

ונל' כי כמו עד כי יבוא שילה (בראשית
מ"ט) וזהו שאמרו חכמים כי משמש בד'
לשונות והאחד אי והוא אם: (לו) ויהן
לו את כל אשר לו. שטר המתנה הראה
להם: (לז) לא תקח אשה לבני מבנות
הכנעני. אם לא תלך תחלה אל בית אבי
ולא תאנה ללכת אחרך: (לט) אלי לא
תלך האשה. אלי כתיב בת היתה לו
לאליעזר והיה מחזר למלוא עילה שיאמר לו

אברהם

ב א ו ר

אך הוא איננו חפץ בם: (לו) אחרי זקנתה, ולכן היה חביב עליו משעה שנולד: (לז) לא
תקח אשה לבני מבנות הכנעני, אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאנה ללכת אחרך,
(לח) ומשמעות הכתוב שלאחריו בן הוא, אם לא אל בית אבי תלך וגו', שמשמעותו שהו'
תנאי, אבל לפי פי' הרמב"ן שהעתיקתי למעלה שמבנות כנען לא הרשה לו כלל ליקח, נרדף
לפרש שאם לא איננו תנאי, אבל פירושו כמו אך או רק, כלומר שלא תקח מבנות הכנעני
אך אל בית אבי תלך, וכן ת"א ויב"ע, אלהן לבית אבי תזיל, וכן מתורגם בל"א: (לט) אלי,
חסר וי"ו ויש בו דגש, ולפי פשוטו מנהג הכתוב בשנותו איזה דבר ישמור הטעמים ולא המלות
כי

ה מ ע מ ר

(לו) לא תקח, עיין בביתאור, הגה יראה לי כי לדעת הרמב"ן שינה העבד בכוונה פקודת
אדוניו, ואמר שלמחו אל ארכו ואל מולדתו רק לראות בבנות הארץ אם ימצא אשה לבנו
למען כל יושבו אנשי רבקה כי אברהם לא יקח כלל אשה לבנו אם לא ממשפחתו, וירבו עליו
מהר ומתן.

תרגום אשכנזי

צו סיר: דער עוינע, פאר דעם איך געוואנדעלט בין, ווירד דינען ענגעל מיט דיר זענרען, אונד דינע רייזע גליקען לאססען, דאס דוא מיינעם זאהנע איינע פרויא נעהמעסט אויס מיינעם נע. שלעכטע, אונד אויס מיינעם פאטערס הויזע. (מא) נור אלס דאן ביזט דוא פרויא פאן מיינעם אידע, ווען דוא צו מיינעם נעשלעכטע קאממעסט: ווילל פאן ויא דיר אלסדאן ניכט געכען, זאן ביזט דוא פרויא פאן מיינעם אידע. (מב) נון קאם אדך הייטע צו דער קוועל לע, אונד שערצך: א עוינער! דוא גאטט מיינעם הערן אברהם! ווען דוא דען זועג

חיי שרה כד

יהוה אשר התהלכתי לפניו
ישלח מלאכו אתך והצליח
דרכך וקחת אשה לבני
משפחתי ומבית אבי: (מא) אז
תנקה מאלתי כי תבוא אל
משפחתי ואם לא יהנו לך
והיית נקי מאלתי: (מב) ואבא
היום אל העין ואמר יהוה אלהי
אדני אברהם אם ישקנא
מצליח דרכי אשר אנכי הולך
עליה: (מג) הנה אנכי נצב ער-

עין

ווילסט גליקען לאססען, וועלכען איך געהע, (מג) היער שטעהע איך ביא דער וואס-

סער

תרגום אונקלוס

ר ש י

בחרתי: (מ) ואמר לי יי די פלחית קדמוהי
ישלח מלאכיה עמך וישלח אורחך ותסב
אתחא לברי מזרעתי ומבית אבא: (מא) בכון
תהי זכאי ממומתי ארי חהך לזרעתי ואם
לא יתנון לך ותהי זכאי ממומתי: (מב) ואחית
יומא דין לעינא ואמריח יי אלהיה דרבוני

אברה' לפנות אליו להשיאו בתו אמר לו
אברהם בני ברוך ואתה ארוך ואין ארוך
מדבק בברוך: (מב) ואבא היום. היום
יבאתי והיום נחתי מכאן שקפנה לו הארץ.
אמר ר' אחא יפה שיחתן של עבדי אבות
לפני המקום מחורתן של בנים שהיו פרשה
של אליעזר כפולה בתורה והרבה גופי תור'
לא

אברהם אם אית בען רעוא קדמך לא צלחא אורחי די אנא אויל עליה: (מג) הא אנא

קאים

ב א ו ר

כי גם בגשרת הדברי' בשנותו אותם נמשנה תורה שנה בהם כמה מלים אבל הטעם אחד.
ולפעמים יקצר באחד ויארך באחר, ולכן בספור אליעזר יש איזה שנויים במלות מספור
סקודס: (מ) ישלח מלאכו, יודע אזו שיתנו לך, (הרש"ס), וכוונתו שנוח אני בחסדי
הסם: (מא) אז חנקה מאלתי, ולא אמר משנועתי, והטעם כי אפסד מאדוני ומאלתי,
(הראב"ע), והוא מפרש אלה לשון קללה, אבל אונקלוס ויב"ע תרגמו, ממומתי כמו שתרגמו
משנועתי, והם לדעתם שמות נרדפים, ובאמת מלאנו אלה על ענין שנועה כמו חכי נא
אלה בנותינו (בראשית כ"ז כ"ח), אלות הוא (הושע י' ד'), כי הקללה בשנועה ובהזכרת
הסם, וכן הנשבע מקלל את עצמו אם יעבור על שנועתו, ובל"א מתורגם לשון שנועה (טווחור)
ולשון אלה (אייד): (זב) ואמר ח' וגו', כל אריכות הדברי' להודיעם, שמאת הק"נה ילא
הדבר

עין המים והיה העלמה היצאת
לשאב ואמרת אליה השקיני
גא מעט מים מבקד: (מד) ואמרה
אלי גם אתה שתה וגם לגמליך
אשאב הוא האשה אשר הכיח
יהוה לבן אדני: (מה) אני טרם
אכלה לדבר אל לבי והנה
רבקה יצאת וקדה על שכמה
והרד העינה ותשאב ואמר אליה
השקיני גא: (מו) ותמהר ותורד
כדה מעליה ותאמר שתה וגם
גמליך אשקה ואשה וגם הגמלים

השקחה

תרגום אשכנזי קעז

סערקוועללען ווען נון איין
מערכען, דאן הערויס קעמסט,
צו שעפעען, אונד איד שפרע-
כע צו איהר: לאס מיך דאך
איין וועניג וואססער אויס דו-
נעם איימער טרינקען! (מד) זיא
אכער שפריכט: דוא קאננט
טרינקען, איד ווילל אכער
איך פיר דיינע קאמעעלע שע-
פעען, זא ווירד דיעועס דיא
פרווא זיין, דיא דער עוויגע
פיר מיינעס העררן זאהן בע-
שטימט האט. (מה) איד
האטטע נאך ניכט אויפגע-
הארט, אין מיינעס הערצען
צו שפרעכען, זא קאם רבקה
הערויס מיט דעם איימער אויף
איהרער שולטער; זיא גינג
העראכ צור קוועללע, אונד
שעפטע. איד שפראך צו
איהר: לאס מיך דאך טרינג-
ען! (מו) דא איילטע זיא, ליעס דען איימער העראכ, שפראך: טרינקען! איד ווילל
אויך דיינע קאמעעלע טרינקען. איד טראנק, אונד זיא טרענקטע אויך דיא קאמעע-
לע

ר ש י

לא נתנו אלא כרמיוס: (מד) גם אתה גם
לרבות אנשים שעמו: הוכיח. בירר והודיע
וכן כל הוכח' שנמק' ברוד דבר: (מה) טרם
אכלה. טרם שאני מכלה וכן כל ל' הווס
פעמים שהוא מדבר כלשון עבר ויכול
לכתוב
לבן רבוגי: (מה) אנא עד לא שיעירתי למלא בלבי והא רבקה נפקת
וקולתה על כחפה ונחתח לעינא ומלת ואמרת לה אשקיני כען: (מו) ואחיאח
ואחיהת קולתה מנה ואמרח אשת ואף גמליך אשקי ושריתתי ואף

תרגום אונקלוס

קאים על עינא דמיא ויהא עולימתא דחפוק
למימלי ואימר לה אשקיני כען ועיר מיא
מקולתיה: (מד) ותומר לי אף את אשת
ואף לגמליך אמלי היא אתחא די זמין יי
לבן רבוגי: (מה) אנא עד לא שיעירתי למלא בלבי והא רבקה נפקת
וקולתה על כחפה ונחתח לעינא ומלת ואמרת לה אשקיני כען: (מו) ואחיאח
ואחיהת קולתה מנה ואמרח אשת ואף גמליך אשקי ושריתתי ואף

ב א ו ר

הדבר: (מג) העלמה, הנערה: (מד) גם אחה שחה, דרך המקרא לכפול מלת גם כמו גם אנחנו
גם אתה גם טפנו (בראשית מ"ג), וכל אחד בל לרבות על חברו, ובכל מקום שאין דבר מוקדם
בענין הכוונה יאמר גם בשניהם כי יבשר היותו אחרון: (מה) אני טרם אכלה, בעוד שלא
הייתי מכלה, ובא כלשון עתיד על הזמן אשר ממנו ידבר, כי ה' הדבר אז בעתיד ולא בלה
עדיין לדבר אל לנו, וכן רוב טרם שנמקרא דרכו לבא עם העמיד, ועיין מ"ש בס' בראשית
(כ' ה'), ובס' ואלו (שמות ש' ל'): והנה רבקה יצאה, כי בהיותו בנימס שמע את שמה,
או

השקתה: (מז) ואשאל אתה ואמר
 בת מי את ותאמר בת בתואל
 בן נחור אשר ילדה לו מלכה
 ואשם הנזם על אפה והצמידים
 על ידיה: (מח) ואקד ואשהחזה
 ליהוזה ואברך את יהוזה אלהי
 אדני אברהם אשר הנחני בדרך
 אמת לקחת את בת אחי אדני

לע. (מז) איך פראנטע זיא:
 וועססען טאָטער ביזט דוא?
 זיא שפראך: כחואל'ס טאָט-
 טער, נחור'ס זאָהן, דען איהם
 מלכה געבאָרען. דאָ לענטע
 איך דען רינג אָן איהרע נאָזע,
 אונד ריא אַרמבענדער אָן
 איהרע הענדע, (מח) נייגטע
 מיך, אונד וואַרף מיך הין,
 דען עוויגען אַנצובעטען,
 לאַבטע דען עוויגען,
 דען גאָטט מיינעס העררן
 אברהם, דער מיך אויף דען
 ריכטיגען וועגע פֿיהרט האַט,
 מיינעס העררן כרודער-טאָט-

לבנו

תרגום אונקלוס

במליא אשקיאח: (מז) ושאלית יתה ואמרת
 בת מן את ואמרת בת בתואל בר נחור
 די ילידת ליה מלכה ושויחי קדשא על
 אפה ושיריא על ידהא: (מח) וכרעית וסגדית
 קדם יי וברכית ית יי אלהיה דרבוני אברהם
 די דברני באורח קשוט למסב ית בת

לכתוב טרם כליתי ופעמים שמדבר בלשון
 עתיד כמו כי אמר חיוב (סימן א') הרי
 לי עבד. ככה יעשה חיוב הרי לשון עתיד
 ופירוש שניהם לשון הווה כי אומר היה
 חיוב חולי קטאו בני והיה עושה כך:
 (מז) ואשאל ואשים - שנה הסדר שהרי
 הוא תחלה נתן ואח"כ שאל אלא שלא
 יתפסוהו בדבריו ויאמרו האין נמת לה
 ועדיין

ר ש י

ב א ו ר

או מחלה הגידה לו שמה אף על פי שלא נזכר, (ברמנ"ן), ול"ג כי כבר הוגד לאברהם הגה
 ולדה מלכה גם היא וגו' ובתואל ילד את רבקה (בראשית כ"ב כ"ג), וידע שמה מאז רק
 שלא הכירה, וכשאמרה לו שהיא בת בתואל, אז הבין שהיא רבקה שנתבשר אברהם בענויה,
 כי לא נתבשר רק בנת אחת לבתואל: (מח) בדרך אמת, אמת ממש אמן ומשפטו בתשלומי
 אָמְנָה כפלק דְבָלָה ונפלה הנו"ן להקל כמו שנפלה מן בת הראוי גת, והדגש בהסמכו אל
 הכנויים יוכיח אמתו אמתה, שהיא דגש חזק מורה על חסרון הנו"ן כמו בתי, בתו, והתי"ו
 לשון נקבה כן כתב הרד"ק בשרשי' שרש אמן וכן הוא דעת הראב"ע. וז"ל המתרגם האשכנזי,
 ועתה אשכילך על דבר האמת והאמונה, כל דבר שהוא בנפש נמות שהוא בעולם חוץ לנפש
 הוא אמת, ד"מ אס חלייר במתנתך אילן או פרח, כדמותו ותבניתו כאשר הוא בעולם יחי'
 הלייר אמת, או תשער במתנתך שמרובע שנים יעלה ארבע, וכן הוא חוץ לנפש, תהי'
 המתבשר שהיא אמת, והפכו שקר, והוא דבר שלא יסכי' בו המלאות חוץ לנפש עם מה ש נפש,
 ואם יוליד תקוה לדבר שלא יחי', יקרא כוזב או כוזב, והאמת הפך שניהם כי הוא במליאו'
 נמות שהוא בנפש ובתמי מוליד תקוה שלא תתקיים, והוא א"כ ראוי לנטוח בו, והנה כל דבר
 שתוכו כפולו לא יכוזב, וראוי לנטוח בו ולסמוך עליו, ובנתיבה הזאת יקרא נאמן, כלומר שי'
 לסמוך על מה שהוא מראה מתוכו ופנימיותו, כי אין בו כוזב, ומה הענין יאמר מים נאמנים,
 כמו מימיו נאמנים (ישעי' ל"ב י"ג), שלא יבוש המקוה אליהם, וההפך מים כוזבים, כמו
 אשר לא יכוזב מימיו (שם נ"ח י"א), וכן יתד במקום נאמן (שם כ"ג כ"ג), שי' לסמוך עליו,
 נמות גדלת ונאמנות וחלים רעים ונאמנים (דברים כ"ח נ"ט), שחוכם כנרם ויש לסמוך עליהם

שיעשו

לבנו: (מט) ועתה אם ישלכם
עשים חסד ואמת את-אדני
הגידו לי ואם-לא הגידו לי ואפנה

סער פֿיר ווינען זעהן צו נעה.
מען. (מט) וואָללט איהר נון
געוואָנענהייט אונד טרייעגע-
גען מיינען העררן צייגען, זאָ
זאָגט עם מיר; וואָ אָבער
ניכט, זאָ זאָגט עם מיר נור

דאס

ר ש י

ועדיין אינך יודע מי היא:

על

תרגום אונקלוס

אחיהי דרבנני לבריה: (מט) וכען אם איתוכון

עברין טיבו וקשוט עם רבנני חו לי ואם

ב א ו ר

שיענו את השוטפים כראוי, והנה המזכנה היא בנפש, והדבור והמעשה חין לנפש, והאדם
שפיו ולבו ומעשיו שוים, יקרא איש אמונים, כמו ואיש אמונים (משלי כ' ו'), שנו יסכני מה
שנפשו עם מה שאין לנפש ועליו יש לנפשו, ואם אין פיו ולבו שוים יקרא איש שקר, שהדבור
היולא מפיו מתנגד אל מה שנפשו, ואם ידבר טוב ולא יקימו יהי איש כוזב, כמו וטוב רש
מאיש כוזב (שם י"ט כ"ב), שאין טובו בכרו ואין לנפשו ולסמוך על דבריו, (והמזכנה והדבור
והמעשה בערך אל השם יתעלה יקרא נס' יצירה ספר סופר וספור והם נאזדי' במקו בחכלית
האזנות ואין ביניהם סרוד כלל, בידוע למשכיל, ולזה יקרא אלהים אמת, ואמרו חז"ל חותמו
של הקב"ה אמת, ואין להאריך בזה), והמעשה בנפשו שהדבר בלתי שקר כי אם אמת, הוא
מאמין את הדבר, ואם ישער בנפשו שהדבר בלתי כוזב והבוטח בו לא יבוש מסברו, היא מאמין
בו, ומזה הענין ויאמינו בה' ובמשה עבדו (שמות י"ד ל"א), והאמן בה' (לעיל ט"ו ו'),
וכלשון הכתוב יבוא על הרוב עם הנ"ל או הל"ג, וענינו הנעמן בדבר שלא יבוש, וענין
אמן קיום או תפלה שיסכני המעשה עם הדבור, ארור האיש אשר יעשה וגו' ואמרו אמן (דברי'
כ"ו ט"ו), שיסכים המליאות עם הדבור ויקולל האיש אשר יעשה פסל או מסכה וגומר בפועל
ממש, וכן ואמרה האשה אמן אמן (במדבר ה' כ"ב), שתנא עליה הקללה אם שטתה, כאשר דבר
הכזן, ויאמר לפעמי' שרש אמן על היושר הפך העול, כי כל עול שקר שהנראה ממנו שהוא
מיישר אל ההלכה ומביא אל הטוב ואינו כן, והכלל שיש בו טוב מדומה לעושהו והוא מושב
בנפשו שיגיע לו ע"י העול ההוא טובה גדולה ואינו כן כי היושר לבד הוא טוב אמתי גם
בערך אל עושהו, ולזה יהי אמונה לפעמים שם נרדף ליושר, יאמר אל אמונה ואין עול
(דברי' ל"ב ד'), וכן ידעתי ה' כי לדק משפטך ואמונה עניתי (תהלים קי"ט ע"ה), הנה
אמונה כפל לשון של לדק, וענינו בישר עניתי, וחסר הנ"ל כמו ואם תלכו עמי קרי
(ויקרא כ"ו כ"ח), שהוא כמו בקרי, וכן ואתה לדיק על כל הנא עלינו כי אמת
עשית (נחמי' ט' ל"ג), ענינו כפי הלדק והראוי הנא עלינו את כל העושים הללו, וכבר
ינחתי מן הכונה במקום הזה והארכתי קלת בנאור הגדר הזה לפי שהוא רב תועלת, ולא נלערך
לנאור עוד בכל מקו' שיבא בספרי' שלפנינו, והנה נדרך אמת פי' הרשנ"ס ז"ל שנאמרו דברי
הקב"ה לעשות חסד לאברהם ולכס, ויהי א"כ הפך הכוזב, ולי נראה שהוא הפך השקר,
והכוונה שהדרך אשר אני עליו במליאות מסכים עם הדרך אשר בנפשי לילך בו ועם הכוונה
והתכלי' לקחת אשה לכן אדני מנית אביו: (מט) חסד ואמת, חסד הוא טובה בלתי משובת,
ואמת שתעשו בפועל ממש כאשר אני מקוה מכס, ומשער בנפשי שראוי לנס לעשות, כמו
שנאמרו בפסוק הקודם, ופי' אם ישכם עושים אם תרנו לעשות, והראש"ע כתב חסד דבר
שאינו של חיוב, ואמת לקיים דבר החסד, הכוונה שלא יכזבו וישנו מדבורם, וגם הוא נטון
ומאכיס עם באור גדר האמת. ור"ע ספורנו כתוב ואמת, שתרנו תועלת וכבוד בתכס כראוי
לכס, והיו בהנניק אותה צבית אברהם עב"ל, לפי דרכו הכוונה שיעשו האמת עם צמם והכתוב
אומר שיעשו אמת עם אברהם עב"ל המתרגם האשכנזי: ואם לא הגידו לי ואפנה וגו', שצורו
ואם לא תרנו ג"כ הגידו לי כדי שאלעלפנות על ימין או על שמאל, אל אשר קרובים שיש לאדוני,
ומלות ימין ושאלל הם שמות תארים, ופי' על כד ימין או על כד שמאל, ועיין מ"ש נס' ויחי
בפסוק

תרגום אייכנוי

דאס איך מיך צור רעכטען
אדער צור לינקען ווערע.
(א) היערויף אנטווארטעטע
לבן אינד בחואל, אינד שפראך
כען: דיא זאלע איזט פאם
עוויגען שאן ענטשיערען וויר
קאננען דיר גיכטס מעהר זא
גען, ווערער באועם נאך גוי
טעם. (בא) היער איזט רבקה
פאר דיר: נים זיא אינד ריווע,
דאס זיא דיינעם העררן זאד
נעם פרויא ווערדע, וויר
דער עוויגע געשפראכען האט.
(גג) אלס נון דער קנעכט
אברהם'ס איהרע ווארטע
פענאהם, ווארף ער זיך צור ערדע,

חיי שרה כר

על ימין או על שמאל: (כ) ויען
לבן ובחואל ויאמרו מיהוה יצא
הדבר לאנוכל דבר אליה רעאו
טוב: (כז) הנה רבקה לפניך קח
ולך ותהיא אשה לבן אדניה כאשר
דבר יהוה: (כח) ויהי כאשר שמע
עבד אברהם את דברייהם
וישתחו ארצה ליהוה: * (כג) ויוצא

העבר

דען עוויגען אנטוועטען, (גג) אונד דער קנעכט

ר ש י

(מט) על ימין מבנות ישמעאל: על שמאל
מבנות לוט שהיה יושב לשמאלו של אברהם
ג"ר: (נ) ויען לבן ובחואל. רשע היה וקסן
להזיב לשני אחיו: לא נוכל דבר אליך.
לחן בדבר הזה לא על ידי תשובת דבר
הע ולא ע"י תשובת דבר הגון וניכר. לפי
שמה' ילח הדבר לפי דבריך אזימנה לך:
(נב) וישתחו ארצה. מכאן שמודים על
בשרם

תרגום אונקלוס

לא חזו לי וארפני על ימינא או על שמאלא:
(א) ואחיב לבן ובחואל ויאמרו מן קדם יי
נפק פחגמא לית אנחנא יכלין למלא עקב
ביש או פ"ב: (ב) דא רבקה קדמך דבר
ואיזיל ותהי אחתא לבר רבונך פמא די
מלייל יי: (ג) והיה כד שמע עבדא דאברהם
ית פתגמיהון וקגיד על ארעא קדם יי:

ב א ו ר

בסוף ויקח יוסף את שניהם את אפרים בואינו וגו' (לקמן מ"ח י"ג), ורש"י כתב על ימין
שבנות ישמעאל, על שמאל, מבנות לוט שהי' יושב בשמאלו של אברהם, ולא ירדתי לסיף
דעתו כי היבן מלא שלוט הי' יושב בשמאלו של אברהם, כי אחר הפרדו ממנו נאמר ויסע
לוט מקדם (בראשית י"ג י"ח), והי' הוא שוכן בערי הנכר ויאהל עד סדום, ואברהם ישב בארץ
כנען באלוני ממרא אשר בחברון, ובאשר נודע כי סדום היא נמורת א"י, ואחר הפיכת ערי
הנכר בל לוט ללווער ומשם עלה אל ההר (לא נודע איזה הר אבל סמוך ללווער הי'), ואח"כ
נאמר וישב במערה, ולא נזכר עוד מקום ישיבת לוט בחורה, ולפי הסברה כי באשר הלכו
ב' בניו ויבנו להם ערים וקראו אותן מואב ועמון הוודעים שהם נמורת א"י סמוך לדרום,
הלך הוא עמהם, כי לא היו לו בנים אחרים, ושם מת, והנה רש"י כתב דבריו בשם הב"ר אבל
אין שם הלשון כן כי ז"ל שם על ימין זה ישמעאל על שמאל זה לוט כמ"ל אס השמאל ואימינה
ואס הימין והשמאלה עב"ל, ואין הכוונה שם לפי דעתי שישב לשמאלו של אברהם, רק הוא
על דבר דרש, לפי שנאמר שם שמאל, והוא כדמיון ג"ס, ואף שנחוב שם גם ימין, ראה לדרוש
ימין על ישמעאל כעביר שישב במדבר פארן שהוא לדרום א"י, וכן בניו שננו מחוילה עד שור אשר
על פני מכרים, שהוא ג"כ בדרום א"י: (ג) לא נוכל דבר אליך דע או טוב, לא הסתירה
ולא הכנין תלוי ברעונו כי על כרמינו רוצים ולא רוצים כי הקנ"ה עשה שהיכלת נידו.
(השכ"ס): (גא) קח, אותה: ולך, גם בלתי רצתינו: כאשר דבר ח', גא, כמו בדבר

חיי שרה כד

העבד כלי לך וכלי זהב ובגדים
ויהיו לך רבקה ומגדנתן לאחיה
ולאמה: (נד) ויאכלו וישתאו הוא
והאנשים אשר עמו וירינו
ויקומו בבקר ויאמר שלחני
לאדני: (נה) ויאמר אחיה ואמה
הישב הנער אתנו ימים או עשור

הנערה קרי

אדר

הרגום אשכנזי קפא

צאג הערפאר וילכערן אונד
גילדען געשטידע אונד קליי.
דוננען, גאב עס דער רבקה,
אונד אנדערע קאסטבארקייט
טען שענקטע ער איהרעם
ברודער אונד איהרער שווי
טער. (נד) אלסדאן אסען זיא
אונד טראנקען, ער אונד ריא
לייטע, וועלכע מיט איהם ווא
רען, אונד איבערנאכטעטען.
אלס זיא דעם מארגענס אויפ
שטינדען, שפראך ער: שיקט

מיד פארט צו מיינעם העררן! (נה) דא שפראך איהר ברודער אונד איהרע שוויטער: לאס
דאס מעדלען נאך איין יאהר אדער צעהן מאנאטע כוויא אינו כלליכען, הערנאך מאג
זיא

הרגום אונקלום

(נג) ואפיק עבדא מגני דכסף ומגין דדהב
ולבושין ויהב לרבקה ומגדנין יהב לאחיהא
ולאמה: (נד) ויאכלו ושתאו הוא וגובריא
די עמיה וכתו וקמו בצפרא ואמר שלחוני
לוח רבוני: (נה) ואמר אחיהא ואמה תתיב
עולמא עמנא עידן בעידן או עסרא

ירחין

ר ש י

כאורה טובה: (נג) ומגדניות. ל' מגדים
שהביא עמו מיני פירות של ארץ ישראל:
(נד) וילינו. כל לילה שנמקרא לילת לילה
אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה. ובתואל
היכן היה רובה היה לעבד ונא מלאך
והמיתו: ימים שנה כמו ימים חסיה
גאלתו (ויקרא כ"ה) שך נותין לבתול'
זמן י"ב חדש לפרנס עלמה בחבשיה:
או עשור. י' חדשים וא"ת ימים ממז

אין

באור

ה' שמים ועבו (תהלים ל"ג ו'): (כג) כלי כסף וכלי זהב, מכשיטי נשים של כסף וההנ כדכתיב
איש אשר מצא כלי זהב אלעדה וגו' (כמדבר ל"א כ'), וכתיב ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה
כלי כסף וכלי זהב ושמתם על בניכם ועל נתיבכם (שמות ג' כ"ג): ומגדנת, רש"י פי'
לשון מגדים שהביא עמו מיני פירות של א"י, ויהי' לפ"ו שרשו מגד, והאס מגדו כפלס אלמון
(כי הכת"ם הוא בעבור האל"ף), שהרבים ממנו אלמנות, והרד"ק בשרשים שרש טגד כתב כלל
המלה הזאת הדבר המשובח והמעולה בין בפירות בין בזהב וכסף ואבנים יקרות
ובגדים וכל אחד ואחד לפי מקומו הכתוב בו יקרא הדבר המשובח בהם מגד ומגדנות, וכן פי'
ממגד שמים מטל (דברים ל"ג י"ג) כי הטל הוא המשובח מן המטר שיועיל ולא יזיק עב"ל,
ויב"ע חרס, ודורונין, כלל ג"כ כלל המתנות המשובחות, וכן הרגמה המחרנס האשכנזי
(קחטבארקייטען): (נד) וילינו, כל לילה שנמקרא לילת לילה אחד: (נה) ויאמר אחיה ואמה, הם
שקבלו המתנות והאב מחרס ויתקן שלבן הי' גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מלאנו ויען לבן
ובתואל, (הראב"ע), ונא ויאמר בלשון זכר, כי דרך המקרא על הכוב להזכיר הפעולה על
הדבק בו אס זכר אס נקבה, וכן ומדבר מרים ואהרן (כמדבר י"ב א'), ותכתב אסתר המלכה
בה אביחיל ומרדכי כיהודי (אסתר ט' כ"ט): ימים, שנה, כמו ימים תהי' גאלתו (ויקרא כ"ה
כ"ט), שואמר אחיו ואס לא יגאל ער מלאת לו שנה חמימה, ונקראת השנה ימים כי לא
חשלים לנו השנה כי אס כיום שלם לא במקלת היום, ואעפ"י שענינו שנה הוא לשון רבים כי
משפטו ימים שלמים והם ימי השנה ששלמו ימי תקיפת השמש במסנתו והוא חוזר תלילה לפי'
קורא השנה ימים סתם: או עשור, תאר לזמן, והוא כולל כל מספר ימים או חדשים או

חרגום אשכנזי

זיא ריווען. (נו) ער שפראך צו איהנען: האלמעט מיך ניכט אויף, דא דער עויגע מיינע ריווע האט זא גליקליך זיין לאססען; שיקט מיך פארט, דאס איך צו מיינעם העררן ריי- זע. (נז) זיא שפראכען: וויר וואללען דאז מערבען רופען, אונד זיא זעלבסט פראגען. (נח) זיא ריעפען דיא רבקה, אונד שפראכען צו איהר: וויללסט דוא מיט ריעועם מאנ- נע ריווען? זיא שפראך: איך ווילל ריווען. (נט) זיא ליעסען אלזא איהרע שוועסטער רבקה

חיי שרה כד

אחר תלך: (נו) ויאמר אלהם אל תאחרו אתי ויהוה הצליח דרכי שלחוני ואברה לאדני: (נז) ויאמרו נקרא לנער ונשארה את-פיה: (נח) ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עס-האיש הזה ותאמר אלך: (נט) וישלחו

אח

לנערה קרי

נע ריווען? זיא שפראך: איך ווילל ריווען. (נט) זיא ליעסען אלזא איהרע שוועסטער רבקה

חרגום אונקלוס

ר ש י

ירחין בחר בן תיזיל: (נו) ויאמר להון לא האחרוניתי ווי אצלח אורחי שלחוני ואיהר לוח רבויני: (נז) ויאמרו נקרי לעולמתא ונקרו לרבקה ויאמרו לה התולי עם גכרא הדין ויאמרו

איזיל

באור

שנים, וכוה ר"ל עשרה חדשים, ואין כן בעשיר לחודש (ויקרא י"ו כ"ט), כי הוא מאר ליס העשירי מן החודש, וכתב רש"י וז"ל ימים ממש, אין דרך המנקשים לנקש דבר מועט ואס לא תרלה מן לנו מרונה מזה: (נז) וה' הצליח דרכי, אין הקנ"ה רונה שיהא איסור בדבר שאין זה עיקר הללחה אס יתעכב. (הרש"ס): (נז) נקרא לנערה, אס תרנה להתעכב ימים או עשור בדכרינו או לילך מיד כדכריך, דרך ארץ הוא כן כלומר אע"פ שהקנ"ה חפץ בזיווג זה אע"פ כ אמרו לה התלכי מיד עם האיש הזה או עם אדם אחר לאמר ימים או עשור שמהג הוא כמו ששינו נותנים לבחולה שנים עשר חודש לפרנס את עממה. (הרש"ס): ונשארה אח פיה, כתרומו, ונשמע מה דהיא אמרה, כמו ואלה פי ה' לא שאלו (יהושע ט' י"ד), וכן מתורגם נל"א: (נח) והאמר אלך, איני מושא להתעכב בשביל קשוטי עממי. (הרש"ס): (נט) וישלחו, הרד"ק בשרשים שרש שלח פירשו מלשון לווה וכן תרגם יב"ע, אבל אונקלוס עם שתרגם ואברהם הלך עם לשלחם (לעיל י"ח י"ו), לאלויותהון, תרגם סה, ושלחו, נראה שפירש כפשוטו, שהרשזה ללכת עם העבד, ועל פיו תרגם כן גם המתרגם האשכנזי: אחחם

המעמר

(נז) נקרא לנערה, הנה אין מדרך בני קדם לשאול את פי בתם אס נפסה חשקה בליש אשר יעדו לה אס לא, כי האב ימכור את בתו לאשה או לאמה כאלו נפשו, וכבר אמרו חז"ל שהאב מקדש ומקנל קידושו בתו והוא זוכה בכסף קידושין, ואי בעי מסר לה למנוול ומוכה שחין, אף התקינו כי יתומה מתקדשת ע"י אמה ואמה, ולזה לא שאלו את פי רבקה נתחלה אס תרנה להיות אשה לכן תרגמהם אבל שאלוה אס תרנה ללכת מיד עם העבד וכמ"ש הרש"ס. ובהם תכלית כל הסיפור הזה הוא להודיענו, כי הכנענים היו נבזים ונאלחים בעיני אברהם וכן שנתנו זה היו זרע קדש ולא התערב בחובם זרע אס הארור.

חיי שרה כד

את רבקה אחתם ואת מנקתה
ואת עבד אברהם ואת אנשיו:
(ס) ויברכו את רבקה ויאמרו לה
אחתנו את ה' לאלפי רבבה

וירש

תרגום אונקלוס

איוזיל: (כט) ושלחו יח רבקה אחתהון וית
מנקתה וית עבדא דאברהם וית גברוהי:
(ס) וברכו יח רבקה ואמרו לה אחתנא את

תרגום אשכנזי קפב

רבקה אונד איהרע אממע
אונד אברהם קנעבט מיט
זיינען לייטען ציעהען. (ס) זיא
זענגעטען רבקה, אונד שפראַע
כען צו איהר: אונזערע שווע
סטער! א, דאס דוא צו טויע
זענד מאהל טויענדען ווער-

ר ש י

ואף אם אינכם רולים: (ס) את ה' לאפי
רבבה. את זרעך תקבלו אחיה ברבה
שנ' לאברהם בשר המוריה הרבה הרבה
את זרעך וגו' יהי לזון שיהא אותו הזרע

ממך

הוי

באור

אחזם, המפרשים לא פירשו הגלה הזאת הנאה בלזון רבים שלא במשפט כי לא נזכר בכחוב
רק את אחד והוא לזון, ונראה לי לפי פשוטו כי לא נמנע הכחוב מלקרוא את זה אחות גם
לשאר קרובים כמו כי אנשים אשים אונתו (סס י"כ ח'), וגם אמנה אחתי בת אחי היא (סס
ב' י"ב), ורבה לתרן דבריו על שקראם אחתי בעבור שיש אחיה קורבה בנייהם, ונראה שהושאל
השם הזה אל הקרובים בעבור ההכנה אשר בנייהם נטבע מזאת קורבתם, ולכן הושאל ג"כ
אל האוהבים הנאמנים שאינם קרובים כמו אחי מאין אחים (סס כ"ט ד'), ודוד אמר בקינתו
על שאול ויהונתן, כר לי עליך אחי ויהונתן (שואל ב' א' כ"ו), וכן חירס לשלמה, מה הערים
האלה אשר נתת לי אחי (מלכים א' ט' י"ג) ובקרו באת להפלגת האהבה, בעבור שהיא הקורבה
היותר גדולה שהיא ראשון בראשון, אבל אב או בן עם שהקורבה יותר גדולה בהם לא השתמשו רק
במקום שיש לאחת מעלה על חבירו בחכמה או בזקנה כמו שאמר אלישע על אליהו בהפרדו ממנו אחי
אחי רכב ישראל ופראיו (סס ב' י"ב), ועלי אמר לשמואל, בני שבנ (שואל א' ג' ו'), ולכן
הושאל ולכן היה פה ראש המדברים כמו שכתוב ויאמר אחיה ואמה, לכן אמר כאן אחתם שב
עליו וכלל בכנוי הזה גם אביו ואמו הטפלים אליו בענין הספור הזה בעבור שאלת את תאמר
בשלות גם על שאר הקרובים, כ"ו ג"ל לפי פשוטו, אבל לפי מה שסופר בספר הישר היה לה
עוד את שלא נזכר בכחוב ושמו שער, ואולי ירמו עליו הכתוב פה במלת אחתם: מנקתה, בסדר
עולם ס"א אמרו שרנקה היתה בת ג' שנים כשנאחת לינחק, אבל לפי פשוטו נראה שלא היתה
קטנה כ"ב, כי שלחה מחון לעיר לשאוב מים, וכן משמע בינמות (דף ס"א ע"ב) שהיתה אז
בערה, וסמנו גם המוספות שה"ר שמואל חסיד משפירא הוכיח שהיתה אז בת י"ד שנה ע"ש,
וכפי המסופר בס' הוצר היתה אז בת עשר שנים, ויהי' פה הפי' מנקתה מקדם בשנות יניקתה,
ויראה שהיה דרכן אז שהמיוקת היתה אללה לשאשה גם אשר שחגדל, ולא נזכר פה נערות,
כי קילר הכתוב, ולסלן מפורש ששלמו עמה גם נערות: (ס) את ה' תהיי, ובא הכווי במקום
העמיד: לאלפי רבבה, על דעת הראש"ע (במדבר י' ל"ו) בפסוק רבבות אלפי ישראל, נקרא
כן בעבור היותו מספר רב ועל כן נסמנה מלת רבבות לאלפי, והכוונה ריבוי של אלפים, אבל
איך יתישב לדעתו פה הסמיכות של לאלפי רבבה, גם שאר ב' מספרים שיבואו סמוכים הא'
על חבירו כמו שגים עשר (בראשית מ"ב י"ג), שאל נסי' האחד של הסמיכות שהוא הגזירי אבל
המ"ם לא נפלה, ונמא ג"כ כנ' סימני הסמיכות, ויג' עשר בקר (במדבר ז' ג'), וכן ושלש
עשרה (בראשית י"ד ד'), אבל לדעת הרד"ק במכלול (דפוס קטן דף רנ"ו ע"א), יהיה ענין
סמיכות האספר על חבירו כענין וי' החבור וענינו לאלפים ולרבבות, וכן ת"א בוי' החבור,
ויתכן שיהי' אלפי רבבה כמו אלפים של רבבות, וכן חירס יב"ע אלפין דרכוון: וכוונת הברכה,
את זרעך תקבלו אחיה ברבה שנאמר לאברהם והרבה הרבה את זרעך וגו' וירש זרעך את שער
אויביו (בראשית כ"ב י"ז), ממך יבא אותו הזרע ולא מאשה אחרת (כן פירש רש"י והראש"ם):
הגמלים

וַיִּרְשׁ זְרַעַךְ אֶת שַׁעַר שְׁנַאִיו:
 (סא) וַתִּקַּם רַבְקָה וַנְעַרְתִּיהָ
 וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמֵלִים וַתִּלְכְּנָה
 אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־
 רַבְקָה וַיִּלְךְ: (סב) וַיִּצְחַק בָּא מְבֹא
 בְּאֵר לְהִי רֹאֵי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֵרֶץ

דעסט, אונד דיין זאמע דאז
 טוואר וינער פיינדע עראבע
 דע. (סא) רבקה אונד איה
 דע קאמערמענדע מאכטען
 זיך אויף, ריטטען אויף דען
 קאמעעלען, אונד ריווטען דעם
 מאנענאך. אלזא נאהם דער
 קנעכט רבקה, אונד ריווטע.
 (סב) יצחק קאם עבען פאן דער
 ריווע נאך דעם ברונגען דעם
 לעבענדיגען זעהענדען; ער
 וואהנטע אבער אים זירליכען

הנגב

תרגום אונקלוס

הָיָי לְאֶלְפִין וּלְרַבּוּן וַיִּרְחֹן בְּנֵיכֵי יַחֲקֵי
 סְנַאִיהוּן: (סא) וַקָּמַת רַבְקָה וְעוֹלַמְחָהָא
 וַרְכִיבָא עַל גְּמֵלִיא וְאֹלַח בְּחַר גְּבָרָא וְדָבַר
 עִבְדָא יַחֲ רַבְקָה וְאָוֹל: (סב) וַיִּצְחַק אָתָא
 בְּמִיתָהִי מִבִּירָא דְמִלְאָךְ קִיָּמָא אַתְחִיז עֲלֵיהָ וְהוּא יַחֲיִב בְּאֵרֵעַ דְרוּמָא: (סג) וַנִּפְקַ

ממך ולא מאשה אחרת: (סב) מביא גאר
 לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם
 אביו שיאנה: יושב בארץ הנגב. קרוב
 לאותו באר שאמר ארלה הנגב וישב בין
 קדש ובין שור ושם היה הבאר ש' הנה בין
 קדש

רש"י

יצחק

באור

(סא) הגמלים, כה"א הידיעה, והם הנזכרים למעלה שהביא העבד עמו: ויקח העבד וגו',
 הוא כלל שאמר הפרט הוא בספורים רבים מן התורה וכן מחירגם כל"א: וילך, נסת"ח הלמ"ד
 ואם היא בס"פ, ולא נקמן, בעבור שמתחלה היא נסג"ל וילך שהוא פתח קטן, ועלה מדגה
 אחת בעבור הס"פ, אבל לא יעלה שתי מדגות, וכן כל ויאמר: (סב) ויצחק בא מביא
 וגו', מביא הוא מקור, ולפי דעתי תחסר בו וי"ו הננוי, והראוי מביאו, כמו ויהי בראת
 את היום (לעיל פסוק ל') סי' בראותו, והכוונה כמ"ג הרמב"ן וז"ל: בא מביא באר לחי ראי,
 יאמר כי יצחק בא עמה מביא באר לחי ראי שבה, שאלו אמר בא מביא לחי ראי היא נראת
 שהיה דר שם, ולכך הולך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבה אל באר לחי ראי לפי שעה
 כי הוא יושב בארץ הינג וחוזר לעירו, ויתכן בעבור היות מביא מקור שהי' יצחק הולך תמיד
 אל המקום ההוא (כוונתו כי המקור אין לו הוראת הזמן), כי הוא לו מקום תפלה בעבור
 הראות שם המלאך, והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם, וכן תרגם אונקלוס, אתא ממיתוהי
 עכ"ל, ובנוסחאות התרגום שלשנינו הוא במיתוהי ובקלחם על במיתוהי, ולבאר היטב הכוונה
 יהיה שער הכתוב כן, וילחק בא מביאו (מביאו, ור"ל מדרכו, או יהי' המקור במקום השם
 כדרכם לבוא זה תחת זה בעבור קורבת ענינם, ויהי' מביא כמו מביאתו) באר לחי ראי (ר"ל
 מביא, כי מלאנו שתחסר המ"ם כמו אלחן כן דודו בית לחם (שמואל ב' כ"ג כ"ד), סי' מנית
 לפס, ויהיה הודעה על הודעה, וההודעה הנפולה היא ולרכת כדברי הרמב"ן). והשתרגם
 האשכנזי שחרגם (פאן דער ריווע נאך דעם ברונגען) כוונתו לפרש באופן זה, וילחק בא מדרכו
 אשר לבאר לחי ראי, ותחסר הלמ"ד כדרכה לפעמים כמו ויבא ירושלים (מלכים א' ג' ט"ז),
 ורבים כן, ונאות הוא מאד לבאר הכתוב, ואין בו כפל לשון, אבל הוא נגד הנגינה כי בא
 הוא כמונת ומביא בז"ק, ולפי פירושו ראוי להיות בא בעטם זקף ובאופן זה, וילחק בא ||
 מביא || באר לחי ראי, ולפי באור אונקלוס והרמב"ן שהניחום כן, וילחק בא מביא ||
 באר לחי ראי, יתורגם כל"א: (יצחק קטק עבען פאן דער ריווע, זעהחויך פאן דעם ברונגען

הנגב: (סג) ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים:

לאירע. (ס): אלסנוי יצחק קוד ערבינג אויף דעם פעלדע גע. געו אבענד. היב ער וייגע אוי גען אויף, אונד ווארד גע. וואהר, דאס קאמעעלע קאמי מען

והשא

תרגום אונקלוס

ר ש י

יצחק לצלחה בהקלא למפני רמשא ויקף עינותי ויחזא והא גמליא אהן: (סד) ויקפח

ב א ו ר

דעם זעבענדיגען זעהענדען. עיד כחז הרמב"ן וז"ל: ועל דעחו (ר"ל של אנקלוס) הוא באר שבע שחרים בין קדש ובין שיר (בראשית כ' א'), בין קדש ובין ברד (שם י"ו י"ד), רקס ומגרא, וז"ל המקום ההוא מקום אשל אנרהם ראו ל-פלה, והנה ינחם בא מן הבאר ההוא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו ויבא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם, ומלא אה העבד ורנקה והלכו כולם יחדיו אל עירו ויביאה האלה שרה אמו עב"ל, והוסיף לכל זה לפי ד. חו שפרשת ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך וגו' (שם כ"א כ"ב), ומשנת למעלה אל פרשת ויסע משם אנרהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר (שם כ' א'), שלפני פניה, ובאר שבע היתה בארץ פלשתיים סמוך לגרר, ושם היתה השבועה וכריתות הנרית עם אבימלך, ולפי אחר זה דר אנרהם בחברון ששם מתה שרה ובאר שבע רחוקה מחברון, לכן הוסיף לומר שינחם בא אל האשל להפסלל שם שהוא לפי דעתו מקום קדוש וראוי לחפלה, וזה רחוק עד מאד שינקה לו ינחם מקום לחפלה בארץ פלשתיים ששם גר אביו ונטע אשל, והוא בחברון ששם דר הזקן עד יום מותו, והר המוריים קרוב לו ששם נעקד. אבל כבר הודעתך דעתי בזה שבאר שבע סמוכה לחברון ושם נטע אנרהם את האשל והכניס שם חורמים עד יום מותו, ושם התפלל יצחק (לדעת המפרשים כי לשוח פי' להחפלה), ופרשת ויהי בעת ההיא איננה נמשכת למעלה לפרשת ויסע משם אנרהם, כאשר הארנתי בזה למעלה, גם פסוק ויסע משם אנרהם וגו' וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר, אין ויגר בגרר באור למאמר שלפניו, רק הם ב' דברים, בחפלה ישב בין קדש ובין שור איזה זמן לא נודע כמה, והוא סמוך אל באר למי ראי וסמוך גם לבאר שבע, ואח"כ הלך לגרר ויגר שם: ועוד אומר אני כי הבאר ההוא אשר על אודותיו נקרא שם המקום שנשבעו שם באר שבע, איננה הבאר הנקרא באר למי ראי, כי הבאר ההוא חפה אנרהם בהיותו בארץ פלשתיים אשר חפרה אחר שהיה בן ל"ט שנה בנודאי, כי בהיותו בן ל"ט מל עלמו בחלגני ממרא טרם בא לארץ פלשתיים, אבל הבאר באר למי ראי כבר היה בהיות אנרהם בן פ"ה שנה כי אז נרחה הגר מפני שרה בהיותה שרה, וקראה שם הבאר באר למי ראי, גם באר למי ראי היתה בארץ ישראל סמוך לבאר שבע, אבל הבאר אשר גזלו עבדי אבימלך הי' לדעתי סמוך לעיר גרר בארץ פלשתיים כאשר כתבתי למעלה בפסוק ויכרתו ברית בבאר שבע (שם כ"א ל"ב), וינחם הי' דר קרוב לאותו באר, וכן כתב רש"י וז"ל בארץ הנגב, קרוב לאותו באר שנאמר ויסע משם אנרהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שיר ושם היה הבאר שנאמר הנה בין קדש ובין ברד עב"ל, וארץ הנגב פי' ר"ע ספורנו בדרומו של באר למי ראי, ואין כן פירושו רק נגב א"י וקרא בן נכל המקרא, וכן ארץ הקדם נקראות ארצות מזרחיות לז"י וכן ממלכות לסוגה או ארץ פסוק, כל אלה יסובו על מרכזו א"י והיא העיקרית בכל התורה כאשר כתבתי בהקדמה, וכן פי' מה הראב"ע: (סג) לשוח בשדה, רש"י פי' בשם ב"ר לשון חפלה כגון יספק שיחו (מהלים ק"ב א'), וכן פי' הרד"ק בשרשים שרש שוח, וכן ח"א ויב"ע ללחא, אבל הראב"ע פי' לטייל בשדה בין השימים כמו וכל שיח השדה (בראשית ב' ה'), תחת אחד השימים (שם כ"א ע"ו), ולשון הרשב"ם כלומר לטעת אילנות ולראות עיניו פועליו ואז בהיותו בשדה ראה גמלים באים והלך לקראתם לראות אם הם גמלי אביו שהולך העבד עב"ל, וכן מתורגם כל"א. לפנות ערב, כשהערב סוגה ונא, והוא קרוב מביאת השמש:

וחשל

תרגום אשכנזי

חיי שרה כד

(סד) ותשא רבקה את עיניה והתרא
את יצחק ותפל מעל הגמל:
(סה) ותאמר ארדה עבד מיד האיש
הלזה ההלך בשדה לקראתנו
ויאמר העבד הוא אדני ותקח
הצעיר ותתכם: (סו) ויספר העבד
ליצחק

מען. (סד) וזיא אבעה רבקה
אידרע אויגען אויפהויב,
אונד יצחק געוואהר ווארד,
פיעל זיא סאם קאמעעלע,
(סה) אונד שפראך צום קנעכ-
טע. ווער איזט דער מאן דאָרט,
דער אונז אויף דעם פֿעלדע
ענטגעגען געהט? דער קנעכט
שפראך: דאָז איזט מיין הערר.
זיא נאָהם דען שלייער, אונד
פֿעהריללטע זיך. (סו) דער

תרגום אונקלוס

רבקה ית עינהא וחזת ית יצחק ואחרכינת
מעל גמלא: (סה) ואמרת לעבדא מאן
גברא דיכי דמהליך בתקלא לקדמוחנא
ואמר עבדא הוא רבוני ונסיכתי עיפא
ואתבסיאת: (סו) ואשתעי עבדא ליצחק ית
כל

כזו יספוך שיחו (מהל' ק"ב): (סד) ותרא
את יצחק. ראסה אותו הדור ותוכא מפניו:
ותפול. השמיטה עלמה לארץ כתרומו
ואחרכינת העתה עלמה לארץ ולא הגיעה
עד הקרקע כמו הטי נא כדך ארכיני
ויע שמים וארכין ל' מוטה לארץ ודומה
לו כי יפול לא יוטל (תהלים ל"ז) כלומר
אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע:
(סה) ותתכם. לאן ותתפעל כמו ותקבר
ותשכר: (סו) ויספר העבד. גלה

לו נסים שנעשו לו שקפלה לו הארץ ושודמנה לו
רבקה

באור

(סד) וחפל מעל הגמל, א"ת ואחרכינת, ופירושו העתה עלמה לנד אחר מעל הגמל אשר
היא רוכבת עליו להסג פניה אמרו דרך לביעות, כמו וילאה בעמך הן אחריו ויפל מעל המרכבה
לקראתו ויאמר השלום (מלכים ב' ה' כ"ז), הכוונה שהשפיל עלמו במרכבה לקראת הרץ אשר
היה בארץ לשאל לו לשלום, וכן אמר אליעז כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך (שם כ"ו),
אמר הסך במקום ויפל, (מפי' הרמב"ן), ורש"י פי' השמיטה עלמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע,
וכן מתורגם נל"א: (סה) וחאמר אל העבד, הראב"ע פי' כי הפסוק הזה הוא מוקדם ובאורו
וכבר אמרה, והרמב"ן כתב עם שמלאו בן לפעמים, אבל בכלן אינו נכון שינטרך לערב שתי
המקראות, ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק, ותאמר אל העבד מי האיש וגומר ותקח
הצעיר ותתכם, ותפל מעל הגמל, ולכן פי' הוא כי נראותה איש הולך לקראתם בשדה שירט
הדרך והלך לעומתם ידעם כי הוא בא לראותם ולקרוח לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה
בדרך מוסר הנשים לעמוד בהלנע עב"ד, ולפי דעהו בשלקחה הכעף לא ידעה שהוא יצחק,
ומ"ש ותרא את יצחק, משה הנוחב התורה קוראו בן: הלזה, לעומד מרחוק יאמר הלזה לזכר,
כמו הנה בעל השלמות הלזה בא (בראשית ל"ז י"ט), ולנקבה הלזו כמו הארץ הלזו (יחזקאל
ל"ו ל"ה), והזה יאמר על הקרוב לזכר, ולנקבה הזאת, אבל הלז בלי ה"א באורו כמו ההוא
ויאמר על הרחוק לזכר ולנקבה, כמו הפלשתי הלז (שמואל א' י"ז כ"ו), השונמית הלז (מ"ב
ד' כ"ה): הוא אדני, בעבור שנתן אברהם ליצחק את כל אשר לו והעבד בכלל הנכסים קראו
אדוני: הצעיר, עטוף שמעטפין בו הנשים פניהם: ותתכם, מננין התפעל, והתי"ו הראשונה
מן האית"ן והשני' לסימן התפעל, והראוי ותתכם, רק בעבור וי"ו הכפוף יעתק הטעם אל
התי"ו, ולא תנוח הס"א אחר הסג"ל לנד בלי גינה (שהיא תנועה קטנה) לכן נפלה, וקמץ
כב"ף במקום הפת"ף בעבור הס"ס: (סו) ויספר העבד, נסים שנעשו לו לדעת כי נת מזלו
היא

חיי שרה כד כה

לִיצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר
עָשָׂה: (סז) וַיְבֹאֶהָ יִצְחָק הָאֱלֹהִים
שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקְחָ אֶת־רַבְּקָה וַהֲהִי
לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָהּ וַיִּנְתֶּם יִצְחָק
אֲחֵרֵי אִמּוֹ: פ
כה (ח) וַיִּסָּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה
וַשְׁמָה קַטּוּרָה: (ט) וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־

זמרו

תרגום אשכנזי קפד

קנעכט ערצעהלטע דעם יצחק
אללע דינע, דוא ער אויסנע
ריכטעט האטטע: (סז) יצחק
פיהרטע ויא אין דאן געזעלט
זיינער מוטטער שרה, היירא
טהעטע רבקה, אונד ויא ווארד
זיינע פרויא; יצחק לויטע ויא,
אונד טרעסטטעטע זיך איבער
דען פערלוסט זיינער מוטטער.
כה (ח) אברהם נאָהם ווינע
דער אינע פרויא,
דערען נאמע וואר קטורה.
(ט) דיעזע געבאָהר איהם דען

ר ש י

רבקה נתפלתו: (סז) האלה שרה אמו
ויניחה האלה ונעשית דוגמת שרה חמל
כלומר והרי היא שרה אמו שכל זמן שרה
קיימת היה נר דולק מערב שנת לערב
שנת ונרכה מלויה בגישה וענן קשור על
האהל ומשמתה פסקו וכשנאלת רבקה חזרו
נ"ר: אחרי אמו. דרך ארץ כל זמן שאמו
של אדם קיימת כרוך הוא אלה ומשמתה
היא מתחם באשתו:

כה (א) קטורה. זו הגר ונקראת

תרגום אונקלוס

כל פתגמיא די עבד: (סז) ואעלת יצחק
למשפנא וחזא והא תקנין עובדהא בעובדי
שרה אמיה וגסיב יח רבקה והות ליה לאנתו
ורחמה ואתחנם יצחק בתר דמיחת אמיה:
כה (ח) ואוסיף אברהם וגסיב אתחא ושמה
קטורה: (ט) וילידת ליה יח זמרן

ויה

ב א ו ר

היא (הרש"ס): (סז) האלה שרה אמו, חסר הכסמך, כי לא חנא ה"א הידיעה על מלה
הסמוכה לאחריה, וזעורו, האלה אהל שרה אמו, כמו כי אתם באים אל הארץ כנען (במדבר
ל"ד ב'), ענינו הארץ ארץ כנען, והנבואה עד הנביא (ד"ה ב' ט"ו ח'), פי' הנבואה נבואת
עד הנביא, כסאך אלהים (תהלים מ"ה ז'), פי' כסאך כסא אלהים, וכמוהו רבים, ולשון
הרמב"ן וטעם היתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעט שמתה שרה לא נטה אהלה,
כי אמר לא חנא אשה אחרת אל אהל הנבירה הנכבדת, ובאשר ראה רבקה הנביאה אל האהל
לכבודה זאם לקחה וזה טעם ויאהבה, וינחם ירמוח שהי' מטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם
עד שחם באשתו בלהנתו אותה כי מה טעם שזכיר היתוב אהבת האיש באשתו ואנקלוס פי'
וינחה יצחק האלה והנה היא שרה אמו, ולכן הזכיר האהבה כי מפני לדקתה וכשרון מעשיה
אהבה ונחם בה וכך הזכירו בנ"ר עד שלא מתה היתה ברבה מלויה בעיסה וכו' עכ"ל, ונ"ל
שעזב אנקלוס פשוטו של מקרא ותרגום, ואעלת יצחק למשפנא ומזא והא תקנין עובדהא בעובדי
שרה אמיה, בעבור שלא יתכן לבוא ה"א הידיעה על המלה הסמוכה לאחרי' ולכן הפריד האלה
מן שרה אמו, ונ"ע חזרם כי תרגום, למשפנא דשרה אמיה, כמו שפי' הרש"ע והרמב"ן,
וכ"ה דעת בעל הטעמים שהטעמים מלה יצחק ברביע שהוא מפסיק יותר מן הפשטא שנמלת
האהלה, ואם כדברי אנקלוס דאזו להיות יצחק במהפך הנא במקום ואזלא (שהוא מפסיק פחות
מן הפשטא), למהירות המנטא, כמבואר בהקדמה, ובאופן זה וינחה יצחק האלה || שרה
אמו ||, וכן מתורגם בל"א: אחרי אמו, אנקלוס ויב"ע תרגמו, בתר דמיחת אמיה,
וכן מתורגם בל"א.

כה (א) ושמה קטורה, בנ"ר אמרו שהיא הגר, וכן תרגם יב"ע, אבל הרש"ס והרמב"ן
והראש"ע